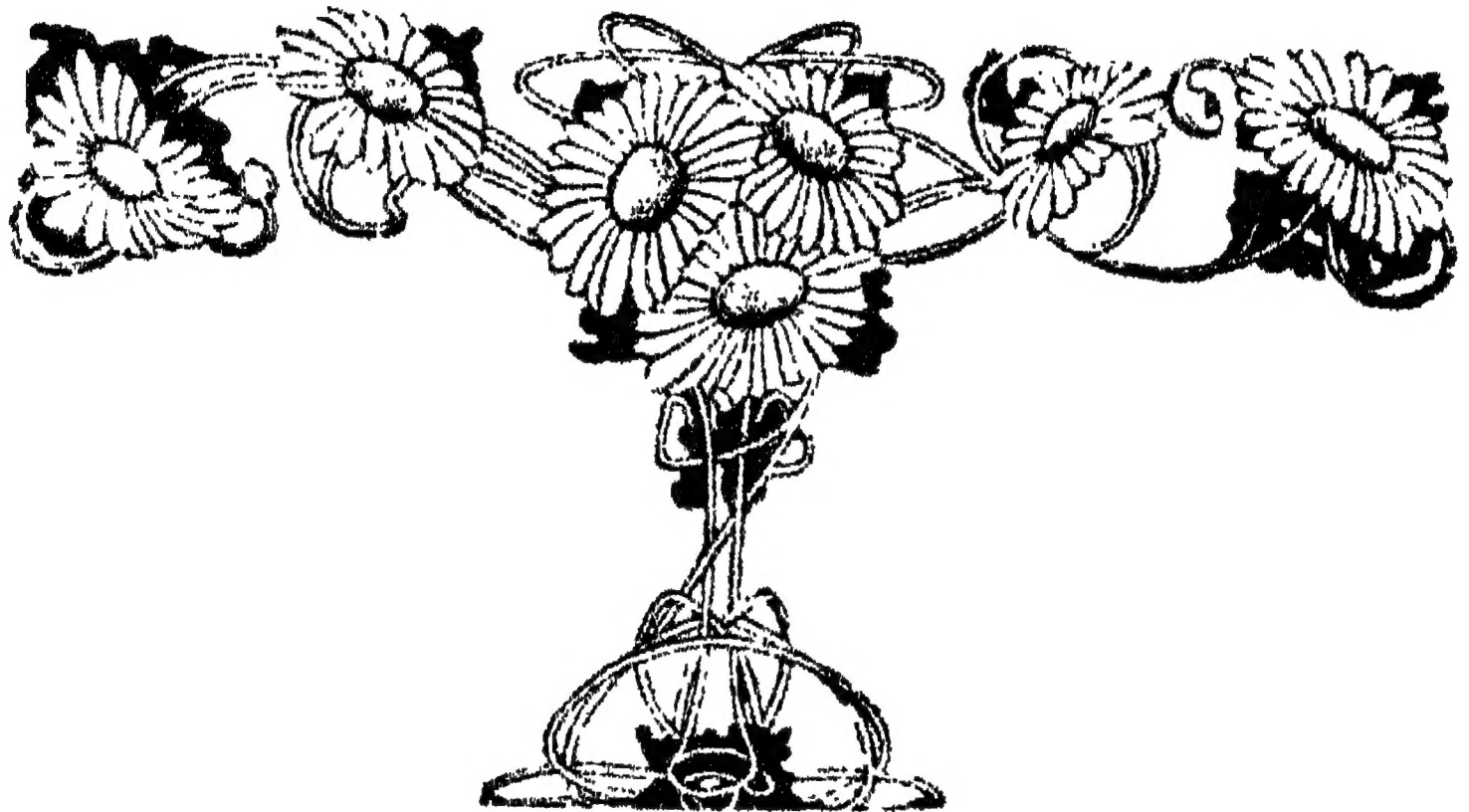

થોડાંક ચરિત્ર - દર્શનો

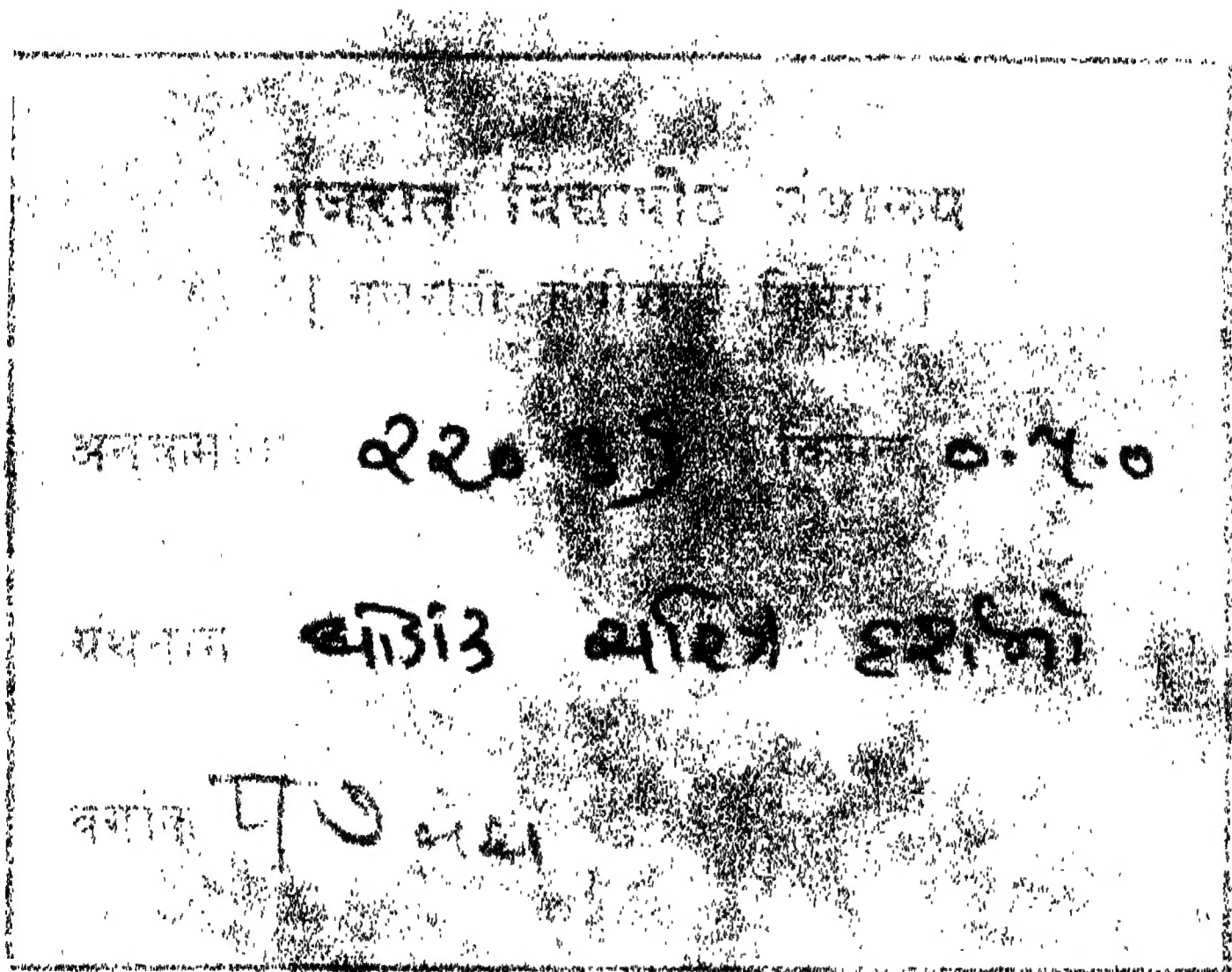

: સી રતી :

ધા ડ પા ડુ ઓ

અને

ભયંકર ગ્રાણીઓથી

ઠકાણું નાંધી લેશા—

અ હ મ દ એ ન્ડ કેાં

ઇલેક્ટ્રીકલ ગુડ્સ મર્ચન્ટ્સ

લાલગેટ પાસે, કલ્ચપીઠ, સુરત.

‘જાનમે ઇકબાલ’ ગ્રંથમાળા :

પુસ્તક ૧ છું

થોડાંક ચરિત્ર-દર્શનો

‘સીરતી’

મૂલ્ય : પાંચ આના

પ્રકાશક :

જાનમે ઇકબાલ

કઠોર.

મુદ્રક:—

અબ્દુલ્લાહ ફખરુદ્દીન સૈયિદ,

મુરલિમ-ગુજરાત પ્રેસ,

ભાગાતાલાખ રોડ, સુરત.

ગુજરાત વિધાપીઠ
અમદાવાદ
ગુજરાતી લેખાલોકર-સભા
૨૨૦૩૬

પ્રત ૧૦૦૦]

૧૯૪૦

[આવૃત્તિ ૧ લી

પ્રકાશક:—

મુહમ્મદ સુલયમાન ઈસ્હાક

બજમે ઇકબાલ ઝોરીસ,

કટોર (વાયા સાયણુ.)

નિવેદન:—

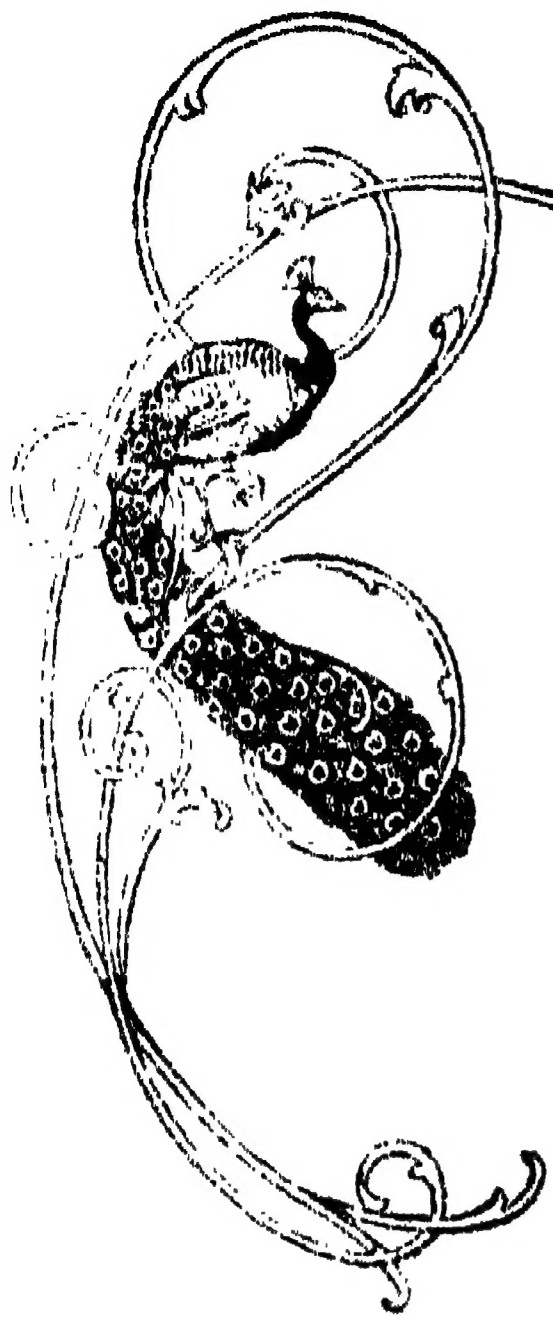
ખુદાના ફઝલો કરમથી મુસ્લિમ-ગુજરાત જનગૃહ થયું છે તેની રાજદ્વારી જાગૃતિ સાથે વાચન ભૂખ પણ ઉઘડી છે. એ ભૂખ મને ત્યાંથી વામીકુસી કે એહું જુહું જમી લેવાની મુસ્લિમ વાંચકોને ફરજ ન પાડે એ જોવાનું કર્તવ્ય મુસ્લિમ લેખકો અને વિચારકોનું છે. મુસ્લિમ લોકોના વાંચનને યોગ્ય દિશાએ વાળવું એ તેમની ફરજ છે. સીનેમા ફરફરીયાંના મોહ તથા અર્થહીન નવલકથાઓ તરફ દોડી રહેલાં દિલોને ખરા ઇસ્લામી સાહિત્યના માર્ગે વાળવાનો મુયોગ આવી લાગ્યો છે. ઇતિહાસિક, ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક અને ઔદ્યોગિક દિશામાં મુસ્લિમોની રહબરી કરી શકે એવા સાહિત્યની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે. એવા છુટકા છુટકા પ્રયત્નો તો ગુજરાતમાં કે ગુજરાત બહાર થતા રહે છે પણ તે ઝાઝા અસરકારક થઈ શક્યા નથી. મુસ્લિમ-ગુજરાતનો વાંચક સમુદાય હજારોની સંખ્યામાં વિસ્તરાર્થ રહ્યો છે તેને વ્યવસ્થિત રીતે, નિયમિતપણે, ક્રમે ક્રમે આગળ અને આગળ ધપાવે એવું સાહિત્ય પુરું પાડનારી એકે સંસ્થા ગુજરાતમાં નથી.

ખુશીની વાત છે કે જાણીતા લેખક લાઇ 'સીરતી' અને તેમના મિત્ર મંડળે મુસ્લિમ-ગુજરાતને થોડુંક પણ નક્કર સાહિત્ય પુરું પાડવાની હામ ભીડી છે. ઇટ, મિન્ટ અને શિન્ટ સાહિત્યની નાની નાની કૃતિઓ એક કાયમી અંથમાળા રૂપે આપવાની નાનકડી પણ નક્કર યોજના તૈયાર કરી છે. એ અંથમાળાનું નામ 'અઝમે ઇંકબાલ અંથમાળા' રખાયું છે. વિશ્વકવિ મરહૂમ ઇંકબાલના પ્રેરણાવંતા નામની ફારમથી ગુજરાત અને મુહમ્મદ ગુજરાતમાં સુગંધી પથરાય અને એ અંથમાળાની જ્ઞાનદિપીકાઓથી ગુજરાતના ખૂણે ખૂણામાં અજવાળાં પથરાય એ અબ્યર્થના છે. અંથમાળાની નાની નાની

પગલીઓ દ્વારા લાંબો પંથ કાપવાના વ્યવસ્થાપકોના કોડ તો ત્યારેજ પુરા થઈ શકે કે એમના ઉત્સાહ દીપકમાં વાંચકો ઉત્તેજનનું તેલ સતત પુરતાજ રહે. ધાસલેટીયા વાંચનથી ટેવાએલી આંખોને શરૂ શરૂમાં આદર્શ સાહિત્ય સાત લુપ્તનું અંત સુકકું લાગે એ સંભવિત છે. માટે અંથમાળાના વાંચકો જે પુસ્તિકાઓ પ્રગટ કરે તે રૂપે અને રંગે આકર્ષક હોય એ જરૂરી છે.

મુસ્લિમો ભલે બીજી રીતે સંધર હોય પણ તેમની આર્થિક હાલત તો ખૂબ પાંગળી છે. માટે સાહિત્ય તો ઉંચું હોય પણ તે ઉંચી કીંમતનું હોય તે પાલવશે નહિ માટે અંથમાળાને પગબર થતાં સુધી-એછી કીંમતનીજ નાની પુસ્તિકાઓ દ્વારા તેનો વિકાસ સાધવો. સાંભળવા મુજબ પહેલી પુસ્તિકા નામે ‘થોડાંક ચરિત્ર-દર્શનો’ અતિશયોક્તિના રંગછાંટણાં વગર ખુબ સાદી રીતે છતાં સરળમાનીમાં તૈયાર થઈ રહી છે. સાત્ત્વિક ભાષા અને તાત્ત્વિક પ્રસંગો એના આબુપણરૂપ છે. અગમ્ય ઉડ્યનો અને પ્રેરણાના પમરાટનો અતિરેક નથી એજ વધુ ઉચિત છે. એજ રીતીએ અને એજ નીતિએ ટુંકાં ટુંકાં ડગલાં ભરી લાંબો પંથ કાપતાં ન તો સંચાલકો થાકશે ન તો વાંચકો કંટાળશે. ન તો સંચાલકોનો ઉત્સાહ મંદ પડશે ન તો વાંચકોની ઉત્તેજનામંદ પડશે ! ફક્ત “આરંભે શૂરા”ની કિંવદંતિ મુસ્લિમોના કપાળે ચોટી છે તે અંથમાળાના સુકાની ન ભૂલી જાય તો બસ. અને વાંચકોથી વિનંતિ છે કે તમારી બેકદરીથી “પર નિકલને હીન પાયેકે કફસમેં આયે !” જેવું ન થાય.

“માથા કરતાં પાવડી મોટી”નું પુરાણ આ નિવેદનને પણ લાગુ ન પડે એ બીકે ટુંકાણુમાંજ પતાવું છું કે આ અંથમાળા ગુજરાતના ગૌરવમાં વૃદ્ધિ કરનાર બને, અને વાંચકોના રસને કેળવી યુવાનોને યોગ્ય પંથનું માર્ગદર્શન કરાવે એ ખુદથી દુઆ છે. —‘બેકાર.’

અર્પણ

આ લઘુ પુસ્તક કઠારના
નવજવાન કાર્યકર્તા અને
અમારા શુભેચ્છક જનાબ
યૂસુફ અહમદ અરમાલ
સાહબને અમે સપ્રેમ અર્પણ
કરીએ છીએ.

જઝમે ઇકબાલના

સંચાલકો.

‘અઝમે ઇકબાલ’ ગ્રંથમાળા શું થશે ?

અમારી અભિલાષા

ઉત્તેજન મળે અને અભિલાષા ફળે તો, આ યોજના દ્વારા અમે એવા નકકર અને હળવા મુસ્લિમ-સાહિત્યનું મિશ્રણ પીરસવા માગીએ છીએ જે, સંગીત હોવા છતાં આમ જનતા આસાનીથી પચાવી સકે અને જે હળવું હોવા છતાં ગંદું કે બાઝારી કે અલુઈલામી ન હોય.

ગુજરાતી મુસ્લિમો આજે ચામેરથી એવા ન ઈચ્છવાળેગ વાંચનની દેમારના શિકાર થઈ રહ્યા છે જેનાથી ન ખરું કવમી દિમાગ ઘટતર લઈ સકે છે, ન સખળી કવમ સંગઠિત થઈ સકે છે.

અમે એવી મોટી અને મુસ્લિમ અભિલાષા લઈને એક એવે નહાને પાથે મિસ્મિહલાહ બોલી છે. સફળતા માટે અમે ખુદાપાકથી અમારી અને અમારા વાંચકો વચ્ચે તે અનિવાર્ય તવડીક વાચીએ છીએ જેના વિના સફળતા મુમકિન નથી.

સ્વચ્છતા એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

ઉત્તમ ખોરાક :

: મન્યકૂલ દામ

અ લ ફ ર ડ હોટલ

ખડારના મુસાફરો માટે રહેવા તથા જમવાની ઉત્તમ સગવડ.
એક વખત પધારી ખાત્રો કરો.

પોલીસ ગેટ સામે,
નવસારી.

પુશખખર—

હમારે ત્યાં દરેક જાતના કાગળ, સિલ્વર પેપર, કાફ પેપર, સ્ટ્રો બોર્ડ તથા દરેક જાતની ફેન્સી સ્ટેશનરી અને ફાઉન્ટન પેનો, પારકર, શેફર્ડ, કેમલ વગેરે કિફાયત ભાવે મળશે.

સીગ્નેટ શાહીના એજન્ટ :

કાગદી જી. જે. પ્રધર્સ

લીમડાચોક, સુરત.

ઈસ્લામના ઇતિહાસના અનેક પ્રમાણુભૂત
 અને વિશ્વાસપાત્ર ઉર્દૂ અને ફારસી ગ્રંથો
 ઉપરથી આ ચરિત્ર-દર્શનો તારવેલાં છે.
 મુસ્લિમ-ગુજરાતના અબ્દેડ પત્રકાર અને
 વિવેચક, સમર્થ લેખક અને ટીકાકાર, મહારા
 મુરખખી અને માયાળુ મિત્ર જનાબ ‘મુનાદી’
 સાહબના તંત્રીપણા હેઠળ પ્રગટ થતા અઠવાડિક
 ‘મુસ્લિમ-ગુજરાત’ માં એ કટકે કટકે
 પ્રસિધ્ધ થઈ ચુક્યાં છે. ‘બઝમે ઇંકબાલ’ના
 સાચા શુભેચ્છક અને મહારા હમદદ જનાબ
 હાજી મુહમ્મદ સુલયમાન ઈસાક સાહબની
 મહારા પ્રત્યેની મુહબ્બતભરી લાગણીના કારણે
 ચરિત્ર-દર્શનોનો આ ન્હાનકડો સંચલ જનતા
 સમક્ષ પેશ કરવા હું ભાગ્યશાળી થઈ
 સકયો છું.

‘ગર કુખૂલ ઉક્તદ જહે ઇંજિઝો શરફ’

કઠોર.
 ૨૦-૩-૧૯૪૦

}

—સી રતી

[૧]. ઇબ્ને સમઊન

[અબ્બાસીય્યહ સમયનો અબ્બેડ વાણી-વીર]

હાકિમ અબુઅક ખતીબ બગદાદી, અહમદ બિન અબ્દુલ મુઅમિન અને જલાલુદ્દીન ઇબ્ને જવઝીના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે ઇબ્ને સમઊન, કેવળ અબ્બાસીય્યહ-કાળનોજ નહિ, શાયદ જગતભરનો અબ્બેડ વાણી-વીર હતો. ઉપરોક્ત વિદ્વાનોની માન્યતા મુજબ જગતમાં હજી સુધી કોઈ એવો અબ્બેડ વાઅઝ પચા થયો ન હતો !

ઇબ્ને સમઊનનો જન્મ, એથી સદીની શુરૂઆતમાં બગદાદ મધે થયો. બગદાદમાં ત્યારે ઇસ્મો ફઝલની સરિતાઓ વહેતી હતી.

પ્રારંભમાં ઇબ્ને સમઊનની આર્થિક સ્થિતિ અત્યંત કંદેડી હતી. ત્યાંના મુહતાબે અને ફરારોમાં તેમની ગણના થતી. આવી કંદેડી સ્થિતિમાંય આ મહનશી વીર ખયરાત-સદ્દો લેતા ન હતા. તેઓ અવરંગઝેબ (રહ.)ની પેઠે કિતાબત કરી પોતાનો જીવન-નિર્વાહ ચલાવતા.

ઇબ્ને સમઊનની ઝંઘડ અમ્મા હયાત હતી. તેમની ખિદમત બુઝારીમાં તેઓ રાતદિન મસ્જુલ રહેતા. પ્રારંભમાં ઇસ્મી ઝવક અને દિલી શવકો પરિપૂર્ણ ન થયા તેનું કારણ પણ એજ ઝંઘડ અમ્મા પ્રત્યેની-એક પુત્ર તરીકેની-જવાબદારી હતી.

મુખને સમઊન એક દિવસ માને કહેવા લાગ્યા :

“ અમ્મા ! મહંતે હજીજ અને બચતુલ્લાહની ઝિયારતનો ધણોજ શવક છે. અગર તમે મહંતે એ માટે મુજાજત આપો તો હું તમારો અત્યંત આભારી થઈશ. ” માએ મસ્તક ધુણાવતાં કહ્યું :

“ બેટા ! આવા ફાકાકશી અને મુસીબતના ઝમાનામાં તારાથી પ્રવાસ શી રીતે મેડાઈ શકાશે ? અને અગર તું જાય તો પછી મહારા સા હાલ થશે ? મહારા જીવન નિર્વાહનો તો તુંજ એક આધાર છે. ”

માનું કહેવું સાંભળી મુખને સમઊન ખામોશ થઈ ગયા.

એજ અરસા દરમિયાન માની આંખો ઘેરાવા માંડે છે અને તે જોત જોતામાં નિદ્રાધિન થાય છે. થોડીકજ વાર થઈ હશે એટલામાં તે નિદ્રામાંથી એકદમ ચોંટા પુકારી ઉઠે છે :—

“ બેટા સમઊન ! હજીજો સામાન તૈયાર કર. હું તને હરગિજ રોકનાર નથી. ”

મુખને સમઊન માના દિલમાં થયેલા આ અચાનક પરિવર્તનથી આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા. તેમણે પુછ્યું :—

“ અમ્માજીન ! હમણાં તો તમે ના પાડતાં હતાં ને ? ”

“ બેટા ! મહારી આંખ લાગી તે સમય દરમિયાન રસૂલુલ્લાહે (સ.) મહંતે સ્વપ્નામાં દર્શન આપી કહ્યું કે હે ખુદાની બંદી ! તારા પુત્રને આવી સરમદી હજીજતથી, આવા નેક ઇરાદાથી કેમ રોકે છે ? એના માટે દીની અને દુન્યવી બન્ને ભલાઈ આ સફરમાં સમાયલી છે; એને એકદમ મુજાજત આપ ! ભલા હવે હું રસૂલુલ્લાહ (સ.) ની આજ્ઞા ઉઠાવી તને જવાથી કેમ રોકું ? ”

હવે ઇબ્ને સમઉનના આનંદનો પાર રહ્યો નહિં. તેઓ તેજ સમયે ઉઠ્યા અને જે બે ચાર પુસ્તકો લખ્યાં હતાં તે બજારમાં જઈ જે કીમત મળી તે કીમતે વેચી નાખ્યા અને તે પૈસા માને આપી પોતે હાજીઓના કાફલા સાથે પગપાળા મક્કહ મુઅજ્જમા તરફ રવાના થયા.

માર્ગમાં જંગલી બદ્દુઓએ કાફલાને લુટી લીધી. પ્રત્યેક મુસાફર કનેથી માલમતા છીનવી લેવા ઉપરાંત વસ્ત્રો પણ ઉતારી લેવામાં આવ્યા. ઇબ્ને સમઉન કને કંઈ ન હોવા છતાં લુટારૂઓએ તેમને પણ છોડ્યા નહિં; તેમના બદન પર એકે વસ્ત્ર રહેતું દેવામાં આવ્યું નહિં. સ્વયં લખે છે :—

“હું ત્યાં માદરઝાદ અવસ્થામાં રખડી રહ્યો હતો. પાસે બે આંગળી કપડું પણ ન હતું. એટલામાં હાથમાં અબા સહીત ઉભેલા એક માનવીને મ્હેં જોયો. હું તેની પાસે ગયો અને કહ્યું :—

“મ્હારી નબ્તાવસ્થા ધ્યાનમાં લઈ આપ મ્હને તમારી આ અબા આપશો તો હું તમારો બેહદ ઇલ્સાન માનીશ.”

તેણે તુર્તજ પોતાની અબા આપી દીધી, મ્હેં તે અબાના બે ભાગ કરી એક ભાગ કમરે વિંટાળ્યો અને બીજો ખભે નાખી પામાલ થયલા કાફલા સાથે હું ચાલી નિકળ્યો. કાફલામાં અન્ય લોકોને તો ખચર કંઈ ન કંઈ આવતું મળી જતું હતું પરંતુ મ્હારી સ્થિતિ સદંતર કફોડી હતી. દિવસો લગી ભૂખ્યા રહેવું પડતું. જ્યારે ભૂખથી એકદમ લાચાર બની જતો ત્યારે ન છુટકે કાફલાવારીઓ કને-જ્યારે તેઓ ખાવા બેસતા-જતો. તેઓ કૃપાવંત થઈ મ્હારી તરફ રોટલીના ટૂકડા ફેંકતા. હું પાડ માની તે ઉપાડી લેતો.

પાર વિનાની મુસીબતો સહન કરતો એજ લિખારી અવસ્થામાં હું, બગદાદવાસીઓ જ્યાં એહરામ બાંધતા હતા તે રથને પહોંચ્યો. મહેં પણ પેલી અબાના દુકડાઓને ખુબ ધોધ ધાધ સ્વચ્છ કરી એહરામનું કામ લીધું અને હજમ અદા કર્યો.

બની શીબાના એક માનવી કને ખાનએ કા'બાની ચાવી હતી. હું એક દિવસ તેની કને ગયો અને મહારી દુઃખ પૂર્ણ દાસ્તાન તેને કહી સંભળાવી. મહારી હૃદય પ્રાચક કથા સાંભળી તે ધણેજ દિલમીર થયો. એ સ્થિતિને લાભ લઈ મહેં કહ્યું :—

‘ ખાનએ કા'બા આપના અખિતયારમાં છે. કૃપા કરી મદને એવી તક ન આપો જેથી હું એકલો અંદર જઈ ખિલવતમાં ખુદ પાસે દુઆ માંગી શકું ? ’

તેણે એ માટે મદને વચન આપ્યું અને જ્યારે એક દિવસ બધા લોકો ખાનએ કા'બામાંથી બહાર નીકળી ગયા ત્યારે તેણે મદને અંદર દાખલ કરી દરવાઝો બંધ કરી દીધો. મહેં અત્યંત દીન સ્વરે દુઆ માંગવા માંડી :—

‘ હે દી- દયાળુ ! તું મહારી કફોડી હાલતથી બખુબી વાકિફ છે. કૃપાળુ ! મેં એવી વસ્તુ અતા કર, જેનાથી હું સિવાય તારા અન્ય કોઈનો મુદતાજ રહું નહિં. ’

x

x

x

જ્યારે હું ધરાક પહોંચ્યો ત્યારે ત્યાં હઝરત અબ્બાસ (રદી.) ના વંશજ તાઇફિલ્લાહનો ખિલાફત કાળ હતો. તેણે તે સમયે કોઈ કારણને લઈ પોતાની એક પરીજમાલ લોડીને પોતાની જપર હરામ કરી લીધી હતી. તેને બચ હતો કે જો લોડીને એમજ ધરતી બહાર

હડસેલી મુકવામાં આવશે તો તે કવચ શિયળ બ્રહ્મ થઈ જશે. સલાહકારોમાંના એકે સલાહ આપી કે “વકતા ઇન્ને સમઝિન કુંક સમયમાં હજીથી ફારિગ થઇ વાપિસ આવી રહ્યા છે. ખિલતર તો એજ ગણાય કે નિકાહ પઠી લેવાની શર્તે અમીરલ મુઅમિનીન, લોંડી તેમને સ્વાધીન કરી દે. આથી લોંડીની શિયળ-રક્ષા પણ થશે અને સાથે સાથે ઇન્ને સમઝિનનેય રાઝી કરી શકાશે.”

ખલીફાને આ વાત પસંદ પડી અને મહારા બગદાદમાં આવવાના સમાચાર સાંભળતાંજ કેટલાક સજ્જનોને મોકલી મળે ઉપરોક્ત કથાનુસાર રાઝી કરી લીધો. લોંડી સાથે મહારા નિકાહ થઇ ગયા અને અગણિત માલ અસ્થાન અને ઝર ઝેવરાત સાથે તેને મહારે સ્વાધીન કરી દેવામાં આવી.

માતાના સ્વપ્ન, દુઆની કુમુલિયત અને લોંડીવાળા ઘટનાનું વર્ણન તેઓ અસરકારક વાણીમાં સચોટ રીતે વારંવાર વર્ણવી, સાંભળનારાઓના મન પર ઉંડી છાપ બેસાડતા.

x

x

x

અંતિમ કાળમાં ઇન્ને સમઝિન પોતાના ઝુલ્ફ અને તકવાના પ્રતાપે કમાલ દરજ્જે પહોંચી ગયા હતા. તે કાળના મશ્હૂર ઉલ્મા કાઝી અમુઅક હમિદ, જેઆ સ્વયં ઇસ્લામના નરવીરો ઉપરાંત બગદાદના નામવરોમાંથી હતા, ઇન્ને સમઝિનની ખિદમતમાં અદબ પૂર્વક હાજિર થઇ, તેમના હાથોને બોસો આપતા અને ગોમ કરવામાં પોતાને ભાગ્યશાળી લેખતા.

x

x

x

તામ્હિલાહનો કોષ અખ્ખારી ખાનદાનમાં સૌથી ચઢીઆતો હતો. તેના કોષના પંજમાંથી છુટકારો પ્રાપ્ત કરવો સર્વથા અસંભવિત હતું. એક વાર તેણે મ્હને (અખ્ખુ અલી હાશિમી) હુકમ કર્યો કે “મ્હને સમઊનને લાવી અત્યારે ને અત્યારે મ્હારી કને હાજિર કરો.” મુખ પર ગુસ્સાનો લાવ નિહાળી મ્હને ખવફ ઉપસ્થિત થયો કે નક્કી આજ મ્હને સમઊનનું આવી ખનયું. હું મ્હને સમઊન કને ગયો અને તેમને લઈ પુનઃ ખલીફા કને ગયો. ખલીફા કને ઉપસ્થિત થઈ મ્હને સમઊને નસીહત અને બોધનો સિલસિલો શુરૂ કરી દીધો. ખુખાન ઉધડતાંજ કેહવા લાગ્યા “હઝરત અલીથી રિવાયત છે કે:-” આ પ્રમાણે જોટલી રિવાયતો વર્ણવી તેની સનદ શુરૂઅથી આખિર સુધી હઝરત અલી લગીજ પહોંચતી હતી અને તેની બાવનાથી દિલ પર એવો સચોટ ધા થતો કે ન પુછો વાત.

તામ્હિલાહનું દિલ મોમ થઈ ગયું, આંખો વરસવા લાગી અને તેના હાથમની રમાલ આંસુઓથી તર થઈ ગયો.

મ્હને સમઊન ખામોશ થઈ ગયા અને પછી મ્હારા હાથમાં મુશ્કનો એક ડબ્બો આવ્યો અને કહ્યું કે ખલીફાને નઝરાણા તરીકે આપો. મ્હેં તે હદિયો ખલીફાની સામે ધરી દીધો. ત્યાર પછી મ્હને સમઊને સલામ કરી વિદાય લીધી. હું મહલના દરવાજા લગી તેમને વળાવવા ગયો. અત્યંત સન્માનપૂર્વક તેમને રખસત કરી હું પુનઃ ખલીફા કને આવ્યો. એકાન્તનો લાલ લઈ મ્હેં ખલીફાને પુછ્યું:

“અમીરલ મુઅમિનીન ! મ્હને સમઊનના આવવા પહેલાં આપ અત્યંત કોપાતૂર હતા, પરંતુ તેમના આગમન પછી આપના ચિહ્નના લાવ ખલસાઈ ગયા અને આપ તેમની સાથે અત્યંત મિહબાની તેમજ

રહમદલીપુર્વક વર્ત્યા. એનું શું કારણ ?” ખલીફાએ ઉત્તરમાં કહ્યું :
 “થોડાક ચાડીખોરોએ મહને આવી ખબર આપી કે ઈબ્ને
 સમઉન અલી મુર્તાઝા (ક.) ની શાનમાં અત્યંત ગુસ્તાખીભર્યા વેણે
 ઉચ્ચારે છે. એથીજ ગઝનનાક થઇ મહેં તેમને તેડી મંગાવ્યા હતા.
 પરંતુ તેઓએ આવતાંની સાથેજ શુરઅથી હેવટ લગી જોટલી
 રિવાયતો વર્ણવી, તે બધીજ હઝરત અલીથી હતી. પ્રત્યેક મરકા પર
 હઝરત અલી (ક.)નું નામ તેઓ અત્યંત તઅઝીમ સાથે ઉચ્ચારતા
 હતા આથી મહારી બધી શંકાનું નિવારણ થઇ ગયું. યુગલ ખોરોએ
 હસદથી ઈબ્ને સમઉન વિરૂધ્ધ જુહાણાનો પ્રચાર કર્યો હતો. એ
 વાત વર્તી જતાં મહને વાર લાગી નહિ.”

x

x

x

હિજરી સન ૩૬૭ માં અદદુદ્દવલા ઇરાકની ગાદીએ આવ્યો.
 તેણે તખ્ત પર બેસતાંની સાથેજ તમામ ગલી કુચીઓમાં ઢંઢેરો
 પીટાવ્યો કે હવેથી કોઈ વાઅઝ, સહાબા અને રસૂલે ખુદા (સબના
 સાથીઓની ફઝીલતો આમ મજલિસોમાં વર્ણવે નહિ. સહાબાઓની
 તારીફથી ઉશ્કેરણી ફેલાય છે અને રમખાણ ભડમડી ઉઠાવે. બચ
 રહે છે. જે કોઈ આ હુકમનો ભંગ કરશે, તેનું મસ્તક ધડ ઉપરથી
 વિખુદું પાડી નાખવામાં આવશે.

આ ઢંઢેરો પીટાવવાનું કારણ એ હતું કે અદદુદ્દવલાની
 ફતહમંદી પૂર્વે ઇરાક દેશમાં શીઆ અને સુન્નીઓ વચ્ચે મઝહબી
 માન્યતાઓ અંગે ઝઘડો ઉત્પન્ન થઈ ગયો હતો અને તેણે એવું
 ઉમ્મ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું કે ઉભય પક્ષના સેંકડો માણસો મૃત્યુને
 ધાર ઉતરી ચુક્યા હતા. બગદાદની આસપાસના કુંડીબંધ ગામડાઓ

બાળી નાખવામાં આવ્યા હતા. પ્રજાની માલ મતાની હુદનો કો શુભાર ન હતો.

છબ્બે સમઉન આ હુકમના વિરોધમાં બગદાદની જનમિત્ત મસ્જિદમાં અત્યંત આઝાદી અને નિડરતાપૂર્વક છડેચોક પોતાન વચ્ચેમાં સહાબાએ કિરામ (રદ્દિ)ના ગુણગાન ગાય છે.

અમુલ થના વણુંવે છે કે અદ્દુલલા હુકમ અન્વયે અસ્લામ છબ્બે સમઉનને મહેં મહારા મકાને તેડી મંગાવ્યા. તેઓ આવ્યા, તે તેમના મુખ પર કંઈ એવો જમાલ અને પ્રભાવ નઝરે પડ્યો. મહારે એઅખિતયાર ઉભા થઈ તેમને સન્માનવું પડ્યું. મિઝાજ પુર્સ પછા મહેં કહ્યું:—

“જનાબ! અદ્દુલલાને લોકોએ આપની વિરુદ્ધ શિકાયતો કરી લાંબેરી મુક્યો છે. આપ એ તો જાણુતાજ હશે કે તે કેવો ભયંકર અને ખાતરી બદશાહ છે? મહારી તો તમને વિનંતિ છે કે તમે ત્ય જતાંની સાથેજ અત્યંત આજીઝી અને અદબપૂર્વક વતંજો અને શાહી તાઝીમ તકરીમમાં કોઇ પણ પ્રકારની કચાશ રહેવા દેશે નહિં. તદ્દિપરાંત ખુદાથી યાચજો કે તે તમને આવા ગઝખના સમ્રાટના કરાલ પંજથી છુટકારો અતા ફરમાવે.”

સમજાવી પટાવી હું છબ્બે સમઉનને લઈ દરબારે ગયો. ત્યાં મહે કહ્યું: “તમે ઝરા અહિંઆ થોભજો. હું પરવાનગી લઈ તમને તેડી જાઉં છું. મહેં કહેલી સૂચના ઉપર બરાબર અમલ કરવાને ચુકતા નહિં.”

પરંતુ મહારી બધી વિનવણી બ્યથં ગઇ. પરવાનગી વિનાજ છબ્બે સમઉન પણ મહારી સાથે બેઝડક અંદર ધુમી આવ્યા. મહે

કહ્યું હતું તેના ઉપર સહેજે અમલ કર્યા વિના, કોઇ પણ પ્રકારની તા'ઝીમ તકરીમ અદા કર્યા વગર, બખ્તિયાર-જેને અદદુદ્દવલાએ કલ કરી ઇરાકની ગાદી પચાવી પાડી હતી-ના ધર તરફ ઇશ્કારો કરી કુર્આનની આ આયત પઢી:

“તે મામ જેમાં મુદ્દમ થતો હતો; જ્યારે તેને ખુદાનો ગઝબ લાઇ લે છે ત્યારે એવુંજ કરે છે. ખુદાની પકડ અત્યંત દર્દનાક અને સખ્ત છે.”

ત્યાર પછી અદદુદ્દવલા તરફ નિહાળી બોલ્યા :

“જો પછી તેની જગ્યાએ અમે તને તાજ અને તખ્તનો વારિસ ફેરવ્યો. જોઈએ તો ખરા, તું શું કારવાઈ કરે છે ?”

જો પછી ઇબ્ને સમઉને સહબોધનો દરવાજો ઉઘાડ્યો, અને પોતાની ગદુઇ વાણી વડે એવો પ્રભાવ પાથરવા માંડ્યો કે જોત જોતામાં સમસ્ત દરબાર અને સ્વયં અદદુદ્દવલા પર એક બેહોશી અને વિવશતાનો આલમ તારી થઇ ગયો. મહેં અદદુદ્દવલાને કદી રહમથી કામ લેતાં જોયો નથી. તેનું દિલ એવું તો કઠણ અને વાતકી હતું. કે તેના પર કોઇ પણ પ્રકારની અસર થઇ શકતી નહિ. ઇબ્ને સમઉનની વાણીએ તે અસર કરી કે તે પોતાનો રમાલ આંખો ઉપર મુકી ચોધાર આંસુઓએ રડવા લાગ્યો.

બધાને એજ સ્થિતિમાં છોડી ઇબ્ને સમઉન ત્યાંથી અદ્રસ્ય થઇ નાંચે છે. અહિંઆથી તેઓ મહારા મકાને જઈ બેસે છે. બધી વાર પછી જ્યારે અદદુદ્દવલા સ્વસ્થ થાય છે ત્યારે ઇબ્ને સમઉનને ન નિહાળતાં મહેં સંબોધી હુકમ આપે છે—

“ અત્યારે ને અત્યારેજ ખઝાનામાંથી ત્રણ હજાર દિરહમ રોકડા અને દસ જોડ મુલ્યવાન ખિલ્મત લઈ ઇન્ને સમઙિતને મહારા વતી આપો. અગર તેનો સ્વિકાર કરે તો ત્યાંજ કલ કરી નાખજો, અને જો તેઓ ઇન્કાર કરે તો કહજો કે એને તમે તમારા સ્નેહીઓ અને ગરીબો વચ્ચે વહેંચી આપજો.”

અમુલ થના વર્ણુવે છે કે આ આજ્ઞાએ મહને બારે વિમાસણમાં નાખી દીધો. કદાચ સમઙિત એ વસ્તુઓનો સ્વિકાર કરી લે અને મહારા માથે જગતના એ સર્વોત્તમ વાણી-વીરના કલનો બોજ આવી પડે. ન છુટકે દિરહમ અને ખિલ્મત લઈ હું તેમની સેવામાં ગયો:—

“ બાદશાહ અદ્દુલ્લાએ આ બધી વસ્તુઓ તજરાણા તરીકે આપની ખિદમતમાં ધરી છે. આપ એનો સ્વિકાર કરો.”

અમુલ થના ! ભત્તા તમેજ ન્યાય તોજો, હું એ વસ્તુઓને લઈ શું કરું ? આ વસ્તો જે હું પહેરું છું તેને ચાલીસ વરસ થયા, વાલિદ મહમ્મ મગપુરે મહારા માટે બનાવરાવ્યા હતા. જ્યારે મહને ક્યાંક જવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે હું એને પહેરી લઉં છું અને પુનઃ ઘરે આવતાં તેને અત્યંત સાંભળપૂર્વક ઘડી વાળી મુકી દઉં છું. મહારા જીવન માટે એજ વસ્તો કાફી છે, અને અન્ય દુન્યવી સરસામાનની મહને લેશ માત્ર ખૂરરત નથી. રહ્યા દિરહમ, એ મહારા માટે કુઝુલ છે. તે ઘર જે મહને વારસામાં મળ્યું છે, તેની આમદની મહારા જીવન નિર્વાહ માટે પુરતી છે, એટલે મહને હવે શાહી ઇઆમ ઇકિરામની લેશ પણ હાજત રહેતી નથી.” પ્રસ્તુત ઉત્તર સાંભળી મહેં કહ્યું :—

“ વારું, અગર તમને એની ખૂરરત નથી તો પછી તમે તમારી સ્નેહીઓ-જેઓ હાજતમાં હોય-તેઓની વચ્ચે વહેંચી આપો. સ્વયં

ખાદશાહે મ્હને કહ્યું છે કે અગર તેઓ નસ્તિકારે તોય તેના સ્નેહીઓ માટે આપી દેજો. ”

“હે ભાઈ! મ્હારા મિત્રોનેય એ વસ્તુઓની પડી નથી. દરબારીઓ મ્હારા મિત્રોની નિસ્થત એ સરસામાનના અધિક મુહતાજ છે.”

x

x

x

મુંબે સમિતિ દિજરી સન ૩૮૭ મુતાબિક ઈ. સ. ૯૯૭ માં અજલના ફરિસ્તાને રૂઢ સ્વાધીન કરે છે.

ચાલીસ વરસ પછી હિ. સ. ૪૨૬ મુતાબિક ઈ. સ. ૧૦૨૯ માં કોમ કારણોને લઈ આપને ખામુલ હરબમાં દફન કરવાની તજવીઝ થઈ કબ્ર ખોદવામાં આવી તો શરીરનું ખાક થયું તો કોરે રહ્યું કફનના કપડાંને ડાઘ સરખો લાગ્યો ન હતો.

[૨] સૈયિદ અજલ

[સિપહસાહાર—રાજવી—સુધારક—ખેડુત—મિત્ર]

ચંગીઝખાં એક લુટારો હતો, જેને મઝહબ સાથે કાંઈ પણ નિસ્ખત ન હતી. એટલેજ એના લસ્કરમાં પ્રત્યેક મઝહબના લોકો મવજુદ હતા. ધણા તુર્કો અને અફગાનો પણ હતા, તેમજ ઇરાનીઓની એક મોટી સંખ્યા પણ એના સૈન્યમાં સામિલ હતી. કુખ્લાખાંના સમયમાં ઇરાનથી ધણા લોકો ચીનમાં આવ્યા. એ લોકો એ દાળમાં ફવજ ખિદમતો અંજમ આપતા હતા. જગ વિખ્યાત ઇટાલિયન પ્રવાસી ‘મારકોપોલો’ની પણ એજ ધારણા હતી કે ચીનમાં બેએક મુસ્લિમો હતા, પરંતુ તેમની આટલી મોટી સંખ્યા ચંગીઝખાં અને તેની અવલાદ ધસડી લાવી હતી.

ઈબ્ને ખતૂતાએ પણ ધણા ખરા તે લોકોનું પોતાના પ્રવાસ-પુસ્તકમાં વર્ણન કર્યું છે, જેઓએ કુખ્લાખાંના સમયમાં ઇરાનથી આવી ચીનમાં વસવાટ કર્યો હતો.

ઇ. સ. ૧૯૦૬ માં ફ્રેંચ સરકારે ચીન સંબંધી માહિતી મેળવવા અર્થે મી. ઓલિનના પ્રમુખપણા હેઠળ એક મિશન મોકલ્યું હતું, જે ઓલિન મિશનના નામથી મશહુર છે. આ મિશન ત્રણ વરસ સુધી ચીનમાં રહ્યું અને ત્યાંથી પાછા ફરી તેમણે પોતાની રોધખેળોના

એ દળદાર ગ્રંથો પ્રગટ કર્યા, જેનો અંગ્રેજી અનુવાદ ઇસ્લામી એન્સાઇક્લોપીડિયા દ્વારા આપણને મળ્યો છે. ચીની મુસ્લિમો અને તેમના ઇતિહાસ સંબંધી વધુમાં વધુ જે માહિતીઓ પ્રાપ્ત થઈ છે તે એજ પુસ્તકોના આધારે છે. ખુદ મિશન વર્ષુવે છે કે અમને સમસ્ત ચીન અને ચીની લોકો સંબંધી માહિતીઓ મેળવવા માટે ત્યાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. અમારા વસવાટ દરમિયાન કેટલાક પત્રોએ અમારું લક્ષ કેવળ ઇસ્લામી ચીન તરફ દોર્યું અને, એ ઇમાનદારીપૂર્વક માન્ય કરી સકાય છે કે અમારો આ પ્રવાસ કેવળ ઇસ્લામી ચીન સંબંધી કંઈક નવીન માહિતીઓ પહોંચાડી સક્યો.

આ સ્થળે ચીનમાં ઇસ્લામના ઉદય-કાળ સંબંધી ઓલન મિશનનું વર્ષુન રજુ કરવામાં આવે છે. જો કે એથી એ પ્રશ્ન ઉપર જોઈ એ તેવો પ્રકાશ નથી પડતો, છતાં જે કંઈ મળી સકયું છે તે આ છે:—

ચીનમાં ઇસ્લામનો ઉદય સર્વથી પ્રથમ નિયાન પ્રગણામાં એક અરબી મુસલમાનના હાથે થયો, જેનું નામ શમ્સુદ્દીન ઉમર હતું. આ માણસ બહાદુર, બુદ્ધિમાન અને લડાયક કળામાં અત્યંત પ્રવીણ હતો. પ્રથમ એક પ્રવાસીની હયસિયતથી તે નિયાનમાં આવ્યો, અને પોતાની નીતિ રીતિએ સત્વરે ચીનાઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડ્યો. એની એ લોકપ્રિયતાના કારણે હુકુમતે એને કાંઈ સાધારણ ઉદ્દા પરની ન્યો. કર્તવ્ય-જ્ઞાન, પ્રમાણિકપણ અને સન્માનના કારણે એ દિન પ્રતિ દિન ઉન્નતિ સાધતો ગયો અહિં સુધી કે એક દિવસ નિયાન પ્રગણાનો ગવર્નર નીમાયો. ગવર્નર થઈ ન્યાય, ઉદારવૃત્તિ, દયા અને પરાપકારપણાનું તેણે તે અળેડ ઉદાહરણ રજુ કર્યું, જેને લઈ ચીનાઓ

આજ લગી તેના નામનો કલમે લખે છે. તેણે પોતાના શાસન-કાળ દરમિયાન કેટલીક યાદગારો છોડી, જે મુદત સુધી ચીનાઓની પવિત્ર યાદગારો રહી. તેના ધણાખરા અવશેષો હજી પણ મવજુદ છે જે પોતાના મહાન પ્રતિભાશાળી સ્વામીની યાદ તાઝી કરે છે.

એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે કે પ્રજા ઉપર અમલદારના રિતરિવાજ રેહણી કરણી. વિચારો અને પ્રત્યેક બાબતની ઉંડી છાપ પડે છે. એ મહાન પ્રભાવશાળી સત્તાધીશનો નિયાન પ્રગણાના રહેવાસી ઉપર જે પ્રભાવ પડ્યો હશે, તેનું વર્ણન અસ્થાને છે. ખરેખર, તે ઝમાનામાં અહિંના રહેવાસીઓના ટોળેટોળાં ઇસ્લામના ચરણોમાં આઝોટી પડ્યા હશે. તદ્દુપરાંત અન્ય પાંડોશી દેશોમાંથી થોડાક મુસ્લિમોએ આવી અહિં વસવાટ પણ કર્યો હશે. એજ કારણોને લઈ ચીન દેશમાં મુસલમાનોની સંખ્યા આજ પ્રાન્તમાં સૌથી વિશેષ છે.

ઇરાનિયન પ્રવાસી મારકોપોલો, —જેણે તેરમી સદીના આખરી ભાગમાં એશિયાના કેટલાક દેશોનો પ્રવાસ ખેડ્યો હતો—લખે છે: હું અહિં આ સૈયિદ ઉમર અજલના જયેઠ પુત્ર સૈયિદ નસીરુદ્દીનને મળ્યો. એના વિષે મારકોપોલોએ ઘણી માહિતીઓ અને ઘટનાઓનું પણ વર્ણન કર્યું છે.

સૈયિદ અજલ શમ્સુદ્દીન મુહમ્મદ ઉમર

મુસલમાનોના એ મહાન નરનું જીવન ચરિત્ર મ્હને મુસલમાનોના કોઇ ઇતિહાસમાં નથી મળ્યું. અરબી અને ફારસી ઇતિહાસ-ગ્રંથોમાંથી પણ એ નામવર હરતી માટે કોઇ પણ પ્રકારની માહિતી મળી નથી. એટલે આ વર્ણન હું એન્સાઇક્લોપીડિયા ઓફ ઇસ્લામમાંથી નકલ કરું છું, જેના કર્તા ઇસ્લામના હડહડતા દુશ્મન મી. હાર્ટમાન છે,

જેણે પોતાના અંધમાં સેંકડો સત્ય પુરાવા અને ઘટનાઓનો કેવળ એટલા માટે ઇન્કાર કર્યો છે કે તેનાથી મુસલમાનોની નેકનામીનો પ્રભાવ પડે છે.

કહેવાય છે કે જ્યારે ચંગીઝખાંએ પશ્ચિમની તરફ હુમલો કર્યો ત્યારે સૈયદ અજલ એક હજાર સવારોને લઈ તેની સાથે જઈ મળ્યો. ચંગીઝખાંને મજહૂબ સાથે કાંઈ લાગતું વળગતું ન હતું. એને તે શુરવીર માણસોની એક મોટી સંખ્યા જોઈતી હતી. તેણે બેઝડક આ એક હજાર જવાં મદદે પોતાના સૈન્યમાં માનનીય સ્થાન આપ્યું. સૈયદ અજલના નીતિમાન હવન અને અન્નૃત વીરતાના કારણે ચંગીઝખાં તેમની ઇજ્જત કરતો હતો.

સૈયદ અજલ ઈ. સ. ૧૨૨૯ સુધી એની સાથે રહ્યા. ઈ. સ. ૧૨૩૦ માં જ્યારે સુલ્તાન અદ્યુનાઇ (૧૨૩૦-૧૨૪૨) ગાદીએ આવ્યો ત્યારે તેણે સૈયદને ત્રણ ઇલાકાનો વાલી મુકર્રર કર્યો. (કુગ, મનશી નાંગ અને યૂનનાઇ) ઈ. સ. ૧૨૪૦ સુધી તે એ પ્રાન્તોના ગવર્નર રહ્યા. જો પછી તેમને પાટનગર પેશાનમાં બોલાવી લેવામાં આવ્યા, જ્યાં તેમને દરબારમાં કોઈ ઉદ્દા ઉપર નીમવામાં આવ્યા. ઈ. સ. ૧૨૫૧ માં જ્યારે સુલ્તાન નાનગુ તખ્ત નરીન થયો ત્યારે તેણે સૈયદ અજલને તાકિલહુવાન નામક સરદાર સાથે બીજા છ ઇલાકાના ગવર્નર મુકર્રર કર્યા. ત્યારબાદ તેમને બીજા કેટલાક ઉદ્દા ઉપરાંત જનમુસ ખાતાના વડા તરીકે નીમવામાં આવ્યા. સુલ્તાને જ્યારે ટશુન શુવાન ઉપર હુમલો કર્યો ત્યારે તે સૈયદને પોતાની સાથે લેતો ગયો. સૈયદ તે વેળા લશ્કરના સેનાધિપતિ હતા. પોતાની કાબિલીયત અને વ્યુહ રચનાથી સૈયદે તે મહાન કામે અંજમ

આપ્યા, જેને કારણે સુસ્તાન તેની ઉપર ફિદા ફિદા થઈ ગયો. સુસ્તાન કુખ્લાખાં જ્યારે ગાદી ઉપર આવ્યો ત્યારે તેણે સૈયિદને પ્રધાનપદ આપ્યું.

સૈયિદ અજલની એ સ્થિતિ હતી કે જ્યારે તેમને કાઈ ઉલ્લેખ આવવામાં આવતો ત્યારે તે તેનાથી પણ મોટા ઉલ્લેખ માટે કાબિલ સાબિત થતા. તેમના નીતિમાન જીવન અને અસાધારણ બુદ્ધિએ એવાં એવાં મહાભારત કામો અંજમ આપ્યા, જેને કારણે તેમણે સુસ્તાનનો વિશ્વાસ અને પ્રજાજનોની નુહખખત જીતી લીધી.

ઈ. સ. ૧૨૭૪ માં, ચીનના સાથી મોટા ઇલાકા નિયાનતા ગવર્નર તરીકે એમને મુકર્રર કરવામાં આવ્યા. એ સમયે એ ઇલાકામાં વારંવાર બળવા ઉઠતા હતા. ખૂના મરજીનું બાજાર સદા ગર્મ રહેતું હતું. કેળવણીના નામે ત્યાં મીઠું હતું. એ સ્થળે જાહિલ, લડાયક કબીલાઓ વસતા હતા. ઝમીનો અણખેડાયેલી પડી હતી. બૌદ્ધિક હયસિયતથી આ ઇલાકાની સ્થિતિ યાગસ્તાની ઇલાકાથી કાંઈ પણ પ્રકારે ચડે એવી ન હતી. સૈયિદ ઉમર જ્યા રેઅલ્દિંઆ પહોંચે છે ત્યારે રાજકુટુંબનો એક માનવી એ કબીલાઓનો સરદાર બનેલો હતો. એની લોકપ્રિયતાની એ સ્થિતિ હતી કે એના સંજેઝ ઇશારા માત્રમાં કબીલાઓ પોતાના પ્રાણ પાથરી દેતા હતા. સમજી ગવર્નરે પુર્તજ માપી લીધું કે આ માણસ સાથે બગાડ કરવો એ હાથે કરી સખ્ત ખૂરેઝી અને બળવાઓને નોંતરી લેવા બરોબર હતું. એટલે સૈયિદે અલ્દિં પહોંચી સર્વથી પ્રથમ એ સરદાર સાથે મિત્રાચારીની મજબુત ગાંઠ બાંધી લીધી અને એ રીતે સૈયિદને કેવળ હુકુમત કરવાનીજ તહિ બદલે પોતાના સુધારક વિચારોને અમલમાં મુકવાની તક હાથ મારી.

સૈયિદને જ્યારે આ પ્રાન્તની સોંપણી કરવામાં આવી ત્યારે તેમનો વૃધ્ધાવસ્થાનો સમય હતો, અને મૃત્યુના અચુક પંજાએ નિયાનની માટીને એ મહાન નરની દેહ-અરકતથી પાવન કરવાનો કેવળ પાંચજ વરસનો સમય આપ્યો, છતાં એ પાંચ વરસમાં સુધારક ગવન રે તે અમર મહાભારત કામોની બુન્યાદ નાખી દીધી જે ચીન અને ચીનાઓની ઉન્નતિનું પ્રથમ પગથાઉ સાબિત થયું. એ જાહિલ અને લડાયક કવમના અતરોમાં તેણે નવી લગન જગાડી. જાણે આ માણસે ચીનની કાયા પહોં નાખી.

સૈયિદ ઉમરે આ સ્થળે રહી ઘણી ખરી પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાઓ સ્થાપી, અને સંસ્કાર, રીતભાત અને રહેણી કરણીનું શિક્ષણ આપવા માટે તે તમામ સાધનોનો ઉપયોગ કર્યો જે તે સમયે સંબંધિત હતા. પડતલ અને નકામી લેખાતી ઝમીનોની આબાદી અને પબ્લિકના ફાયદા માટે સડકો, પુલો, બચકર નુકસાન કરતી નદીઓના મજબુત બંધો, પાણીની અછત હોય એવા ખસાકાઓમાં નહેરો, હવજ, કુવા અને પાણીના મ્હોટા મ્હોટા ખજાના તે સમયની યાદગાર તરીકે મુદતો સુધી કાઠમ રહ્યા, અને જેમાંના ઘણા ખરા તો હજીય બાકી રહ્યા છે, જે પ્રવાસીઓની દ્રષ્ટિ મર્યાદામાં પોતાના મહાન સ્થાપકના વ્યક્તિત્વની અમર યાદગીરી કાઠમ કરી રહ્યા છે.

આલન મિશનના રિપોર્ટ અને ફ્રેંચ એન્સાઇક્લોપીડીયા એફ ઇસ્લામના વર્ણનો મુજબ નિયાનમાં ચતીમખાના અને છત્રાલયોની બિના પણ સૈયિદ ઉમરનાજ કાગમાં નાંખાઈ તેમણે પ્રાથમિક શાળાઓ સથે એનીય વ્યવસ્થા કરી.

ઈ. સ. ૧૮૯૬ માં રશિયાએ એક ઇસ્તમી મિશન ચીનના ઇતિહાસ અને અવશેષોની શોધખોળ માટે રવાના કર્યું હતું. એન્સાઇક્લોપીડીયા ઓફ ઇસ્લામના વર્ણન સાથે સંમત થતાં, આ મિશને લખ્યું છે કે સૈયિદ ઉમરે ત્યાં ખેડુતોની કરણી હાલત નિહાળી એક એવી સંસ્થા સ્થાપી જે સરકાર તરફથી ન્હાના ન્હાના દુકડાઓમાં નવિન નવિન વસ્તુઓનું વાવેતર કરી ચીનાઓને માહિતી પહોંચાડે અને એ ઉપરાંત ખેડુતોને પ્રત્યેક પ્રકારની સુહુલતો કરી આપે. આ પ્રથમ ખેડુત-મંડળ હતું જે ચીનમાં સ્થાપિત થયું.

નિયાન પ્રાંત ચીનનો સૌથી મોટો પ્રાંત છે. આ પ્રાંત ચીન દેશના ઉત્તર તેમજ પશ્ચિમ વિભાગમાં આવેલો છે. એનો વિસ્તાર ૧૪૬, ૪૫૬ ચોરસ માઈલ છે. અર્થાત, ઇટલીથી ઠર હજાર ચોરસ માઈલ વધારે છે. ઉત્તરમાં તિબેત, દક્ષિણ દિશાએ અનામ, પૂર્વમાં સૂઝ પ્રાંત અને પશ્ચિમમાં ખીરમાન્યા. આ પ્રગણ્યામાં ઘણા પર્વતો આવેલા છે, જેમની ઉંચાઈ કમથી કમ ૨૦૦૦ અને વધારેથી વધારે ૧૭,૦૦૦ ફીટ છે. ત્રણ મોટી નદીઓ છે. સાલ્વિન નદી, મીકાંગ નદી અને શીલ્વી નદી. પુરો પ્રાંત તે વેળાએ વીસ જિલ્લાઓમાં વહેંચાયેલો હતો. જેમાંના ટથુવ ટયાન જિલ્લાની એ હાલત હતી કે એમાં ઘણા ન્હાના ન્હાના ઝરણાં હતાં જે એક નદીને આવી મળતાં હતાં. વર્ષારતુમાં આ નદી એટલું બધું પાણી ખેંચી સકતી ન હતી એટલે, કિનારે આવેલા સ્થળોએ હમેશા જનમાલનો ભય રહેતો હતો. સૈયિદ ઉમરે એ જિલ્લામાં એક અત્યંત મોટી નહેર એવી વ્યવસ્થાપવ ક ખોદવી કે તે ઝરણાંઓનું અડધું અડધ પાણી ખેંચતી, ખુશ્ક અને પાણીની અછત હોય એવા ઇલાકાઓમાંથી પસાર થાય. એમ, ઉજ્જડ ઇલાકાઓને જળનું સાધન પુરું પાડવા ઉપરાંત, વારંવાર

રેલ સંકટનો ભોગ બનતા ઇલાકાઓના રક્ષણનો એક સુવ્યવસ્થિત બંદોબસ્ત થઈ ગયો. અંગ્રેજ પ્રવાસી જુમહોલે, ચીનમાં વીસ વરસ સુધી વસવાટ કર્યા પછી, વાપિસ આવી ૨૫ જાન્યુઆરી ૧૯૧૧માં પોતાનું પ્રવાસ-વર્ણન પ્રગટ કર્યું છે. તેના જણાવવા મુજબ આ નહેર હજીય મવજુદ છે અને પ્રત્યેક દરરમાં એની મરમત થતી હોવાના કારણે તે આજ લગી કામ બજાવતી રહી છે.

શહેરથી દૂર વસતા લોકોની જુરતો માટે વિવિધ ઇલાકાઓમાં અઠવાડિક, પખવાડિક અને માસિક બાઝારો બંધવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. બાઝારો માટે સરાઓ અને કુવાઓ બંધાવી આપવામાં આવ્યા.

ટપાલની વ્યવસ્થા માટે સૈયિદ ઉમરે ઇ. સ. ૧૨૭૬માં ચારસો સવારોની એક ટુકડી મુકર્રર કરી અને એ લોકો માટે ઠેકઠેકાણે સ્ટેશનો સ્થાપિત કર્યાં, જ્યાં તેમના ઘોડા બદલી આપવામાં આવતા હતા અથવા તો ટપાલના ચેલા બીજા સવારોને સ્વાધીન કરવામાં આવતા હતા. એ રીતે દુરના સમાચારો પણ પ્રત્યેક બીજા દિવસે પ્રાંતના મુખ્ય નગર નિયાનક્રમાં પહોંચી જતા હતા.

ચીનમાં તે વેળા ઘણી મસ્જિદોની સ્થાપના કરવામાં આવી. જ્યાં જ્યાં સૈયિદ ઉમરને મુકર્રર કરવામાં આવતા ત્યાં ત્યાં સૈયિદ એક મસ્જિદ જુરર બંધાવતા. નિયાન પ્રગણામાં અસંખ્ય મસ્જિદોની સ્થાપના કરવામાં આવી. ફ્રેંચ મિશનના વર્ણન મુજબ પાટનગર નિયાનક્રમાં તેમની બધાવેલી મસ્જિદો હજીય મવજુદ છે.

એમના નીતિમાન જીવન અને શાન્તિપ્રિય સ્વભાવ માટે ચીનાઓમાં ઘણી કથાઓ પ્રચલિત છે. એક વાર પાટોશના ઇલાકાના હાકિમ લુખાને નિયાન પ્રગણાના અમુક ભાગ ઉપર હુમલો કર્યો

અને એક કિલ્લો જીતી લીધો. આથી સૈયિદના નામે ફરમાન જારી થયું કે સત્તર સૈન્ય લઈ રવાના થઈ બળવાને દાખી દો. વૃદ્ધ સૈયિદ જ્યારે ફવજ લઈ રવાના થયો ત્યારે તે ઘણાજ રંજીદા અને ગમગીન જણાતો હતો. લોકોએ અનુમાન કર્યું કે હુમાન સાથેના મુકાબિલાનો ખિયાલ એને પરેશાન કરી રહ્યો છે. જ્યારે આ વાતની સૈયિદને જાણ થાય છે ત્યારે તે ખુલાસો કરે છે : "યૌવન કાળથી આજ લગી હું કદી પણ જંગથી નથી ડર્યો, તેમ આજ પણ ડરવાનો નથી. મહારી ગમગીનીનું કારણ એજ છે કે આ યુદ્ધના પરિણામે ઘણા નિર્દોષ માણસોનો ઘાણ નીકળી જશે. સૈન્ય અને સૈનિકો ઉપરાંત અગણિત એકુનાહ પ્રજાજનોનું પણ આ યુધ્ધમાં લોહી રેડાશે."

સૈયિદને ખૂનરેઝી પસંદ ન હતી, એટલે ત્યાં પહોંચી બળવાખોરો સાથે સંધિના સંદેશા ચાલુ કર્યા. સૈયિદ ઉમરની વીરતા, સાહસ, અડગ હિમ્મત અને શૌર્યના કિસ્સાઓ સમસ્ત ચાનમાં પ્રખ્યાત હતા. દોસ્ત, દુસ્મન એના એ ગુણોનો નિઃસંકોચ સ્વીકાર કરતા હતા. એટલે તુર્તજ બળવાખોરો એને શરણે ગયા. પણ એ શર્તે કે જે કિલ્લો એમણે સર કર્યો છે તે એમનીજ માલિકાનો રહે.

પરંતુ સૈયિદ ઉમરની ફવજના કેટલાક સરદારોએ, ઇન્તિઝારથી કંટાળી કિલ્લાના ખીખ લાગ ઉપર એક ન્હાનકડા સૈન્ય સહિત હુમલો કરી દીધો. બળવાખોરોનું ધ્યાન ખીજી તરફ હોવાના કારણે વિજય મેળવતાં વાર લાગી નહિં. આ વાતની જ્યારે સૈયિદને જાણ થઈ ત્યારે તે ઘણાજ ખિન્ન થયા અને કિલ્લામાંથી પોતાના સૈન્યને પરત તેડી લીધું. સાથે બળવાખોરોનાય કેટલાક સરદારોને તેડાવ્યા અને ઉભય સૈન્યો સમક્ષ તકરીર કરતાં કહ્યું કે:—

“પરમ કૃપાળુ ખુદાએ મ્હને આ નિયાન પ્રદેશનો વાલી કેવળ એટલા માટેજ બનાવ્યો છે કે હું અદલ ઇન્સાફની સાથે હુકુમત ચલાવું. મ્હને આ પ્રગણા પર ખૂનરેઝી અને જુદમ કરવા માટે હાકિમ નથી બનાવ્યો. મ્હારું સૈન્ય વિરોધીઓની હાજિરીમાં જખરદસ્તી કિલ્લામાં પ્રવેશ કરે એ હું હરગિઝ પસંદ નથી કરતો. આથી નિર્દોષ નાગરિકોનું ખૂન રોકાશે.”

સૈયિદની આવી સુલ્હપ્રિયતા નિહાળી બળવાખોરો કિફ્તો સ્વાધીન કરી દે છે અને આ રીતે હજારો ઇન્સાનો મવતના ડાચામાં હોમાતા બચી જાય છે.

મરણ.

સૈયિદ અબ્દલ શમસુદ્દીન મુહમ્મદનું ઇ. સ. ૧૨૭૯ માં મરણ થયું. આજ મહાન સત્તાધીશના અવસાનથી ચીનની અચાનો પાર રહ્યો નહિ. ટિબેટ અને સોંગ આદિ પ્રગણાઓએ માતમ કરવામાં કચાશ રાખી નહિ.

ચીનાઓમાં દસ્તૂર છે કે જ્યારે તેમનો કોઇ મહાન પુરુષ મરણ પામે છે ત્યારે તેના નામની કુરબાનીઓ આપવામાં આવે છે અને તેનું બાવલું રમરણાર્થે ખડું કરવામાં આવે છે. એટલે સૈયિદના અવસાનના દિવસે કન્કુશિયસ ફિરકાએ ધણા બલિદાનો આપ્યા.

સૈયિદ ઉમરને પાંચ પુત્રો અને ઓગણીસ પૌત્રો હતા. સૈયિદના અવસાન પછી શાહી ફરમાન અનુસાર તેમના મ્હોટા પુત્ર સૈયિદ નસીરુદ્દીનને નિયાનનો ગવર્નર નીમવામાં આવ્યો. એ પછી સૈયિદ અબ્દલના વંશજો બરાબર હુકુમતની સેવા બજાવતા રહ્યા અને હુકુમત તેમની ઇમાનદારી, કર્તવ્ય પાલન અને સમ્યાક ઉપર હમેશા વિશ્વાસ કરતી રહી.

ઇ. સ. ૧૩૬૮માં જ્યારે ટાઇ-ટથુકા-ધવાંગ-ટી ચીનની ગાદીએ આવ્યો ત્યારે તેણે પુરાતન પ્રધાનોની કારકિર્દિ એકઠી કરવા ઉપર લક્ષ આપ્યું. એ માટેની તપાસને અંગે વિદ્વાનોની એક કમિટિ નીમવામાં આવી. એ કમિટિએ ઇ. સ. ૧૩૭૫માં ૭ વરસની સખ્ત ઝહેમત પછી પ્રધાનોની કારકિર્દિ એકત્ર કરી ચીનના સમ્રાટ સમક્ષ રજુઆ કરી. આ કારકિર્દિના ઇતિહાસમાં સૈયિદ અજલની કારકિર્દિ સૌથી ઉજવળ હતી. એટલે સમ્રાટની આજ્ઞા અનુસાર કેવળ તેમનાજ ચરિત્રનું એક નોખુ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું. જેનું નામ ‘યન-ટશા-શુ’ રાખવામાં આવ્યું. આ પુસ્તક શાહી આજ્ઞા અનુસાર દેશની સમસ્ત ૫ ઠશાળાઓના નિસાખ (કોર્સ)માં દાખલ કરવામાં આવ્યું. સમ્રાટે સૈયિદ ઉમરના અગણિત ખાવલાં ઠેકઠેકાણે ઉભાં કરાવ્યાં. જેમાંના કેટલાંક હજી મવજુદ છે. અહિં બૌદ્ધ અને કનકુશિયસ મતના માનનારાઓ કુર્બાનીઓ અને ભેટો ચઢવતા હતા.

ઇ. સ. ૧૪૦૫ માં ચીનની હુકુમતે એ સમયના સૌથી સમર્થ ગ્રંથકાર ટ-શૌંગ-હુને સૈયિદ અજલના ચરિત્ર અને જીવન ઉપર એથીય વધુ વિસ્તૃત ગ્રંથ લખવાની આજ્ઞા કરી. આ પુસ્તક ધણી વિભાગોમાં લખવામાં આવ્યું. એમાં સૈયિદ અજલનો લકબ “અરસૈયિદુલ અજલ”ને બદલે “અલ-અમીરુલ-અમીનુલ મુહસિન” લખવામાં આવ્યો છે.

[૩] અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મુબચર

પૃથ્વરોનો ઢગ ખડકાતો જતો હતો. પૃથ્વરોની વૃષ્ટિને પરિણામે કાચખા શરીરની એક છત સુદ્ધાં ઢળી પડી હતી. એક તરફ મુઠ્ઠીભર કુદુંખીઓ સહિત અબ્દુલ્લાહ બિન મુબચર ઝઝૂમી રહ્યા હતા, બીજી તરફ હજ્જનજ, ભૂખ્યા વરઓની માફક ધુરકતા હઝારોના સૈન્ય સહિત કાચખાને ઘેરો ઘાલી પડ્યો હતો. એક તરફ પૂરતી લડાયક સામગ્રિ સહિત સંતોષનો આનંદ અનુભવતો હજ્જનજ ઉભો હતો; જ્યારે બીજી તરફ રસદ પાણી ખતમ થઈ ચુક્યાં હતાં, પૂરા શસ્ત્રોનાય ઢેકાણા ન હતા.

સાથીઓની અદ્વ-સંખ્યા અને પરાજયોની પરંપરાએ હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મુબચરનું દિલ ભાંગી નાંખ્યું હતું. હજ્જનજની કૂવળો મક્કા અને મદીના ઉપર પથરાયલી હતી. કુમરની આજ્ઞા નાશ પામી હતી અને નિરાશાનો બાહુ ડોળા તગતગાવતો ભયંકર અદૃશસ્વ કરી રહ્યો હતો. હજ્જનજ વિજયના ક્યદમાં ચુર હતો; કાચખાનું ઘેર અપમાન ચર્મ રહ્યું હતું. કાચખાના માન અપમાનની ઝેરને પડી ન હતી. 'એ વિચારની સાથેજ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ચુરચુર થતા અંતઃકરણે સિન્દામાં પોતાનું મસ્તક ઢળી દે છે.

એક તરફ આપ અલાહના સ્મરણમાં લીન થયા હતા; બીજી તરફ પથરોનાં વરસાદ એક ધારો વરસ્યો જતો હતો.

x

x

x

આટ આટલા પ્રયત્ન છતાં ઇન્ને જુગયર વશ થતા ન હતા. હજમજની વ્યાકુળતાનો પાર નથી. 'તેના એકે એક પ્રયત્ન એળે જતા હતા. અંતે હતાશ થઈ તે એક નીચ યુક્તિ રચે છે. ઇન્ને જુગયરના સાથીઓ ઉપર તે અભય વચનના સંદેશા પાઠવે છે. હજમજ પોતાની યુક્તિમાં ફાવે છે, અને અબ્દુલ્લાહનો એક એક સાથી ધીમે ધીમે ખરતો જઈ હજમજની સોડમાં જઈ આશરો લે છે. અહિં સુધી કે આપના બે પુત્રો-હમઝહ અને હમીય સુધ્ધાં પિતાનો ત્યાગ કરી હજમજ પાસે ચાલ્યા જાય છે.

હવે કેવળ પાંચજ નાનિસારો રહી જવા પામ્યા હતા. હજમજ અબ્દુલ્લાહની આવી કઠંગી પરિસ્થિતિનો લાભ લઈ એક સંદેશો મોકલે છે. જેમાં આપને અમાન આપવાનું વચન આપવામાં આવ્યું હતું. હમઝહ અબ્દુલ્લાહ હજમજનો સંદેશો લઈ પોતાની માતા અસ્મા ખિન્તે અબુમક સિદ્દીક કને જાય છે.

“વાલિદહ ! મહારી કને હવે કેવળ પાંચ સાથીઓ સિવાય એક પાણુ સાથી રહ્યો નથી. બધાય બેવફા થઈ જીવતદાન મળવાની આશાએ મહારો ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા છે. મહારા બે પુત્રો સુધ્ધાં હજમજના આશરે ગયા છે. લોકો મહારી સાથે એવીજ રીતે દગો રમ્યા, જેવી રીતે હુસયન ઇન્ને અલી સાથે રમવામાં આવ્યો હતો. હુસયનને તો તેમના પુત્રોએ મરતાં લગી સાથ આપ્યો હતો પરંતુ મહારા પુત્રો તો નામદ મઈ એ ફાસિકની પનાહમાં ચાલ્યા ગયા છે.

અને હવે હજ્જનજ મહારી ફર ઠેકડી કરતો હોય તેમ કહે છે કે તમેય ચાલ્યા આવો, તમે જે માંગશો તે આપવામાં આવશે. હવે આવી હાલતમાં મહારે છું કરવું લેની મુંઝવણમાં હું પડ્યો છું.”

પુત્રનું કહ્યું સાંભળી લઈ માતા ઉત્તર આપે છે :—

“તમે તમારી મુંઝવણને મહારા કરતાં વધારે સારી રીતે સમજી સકો છો, અગર તમે હક પર છો તો લોકોને હકની તરફ દોરવામાં પાછી પાતી કરશો નહિં. તમારા સાથી હકની રાહમાં શહીદ થયા એટલે તમારેય હકની રાહમાં કુર્બાન થઈ જવું જોઈએ. અગર તમારો હેતુ દુન્યા કમાવાનો છે તો તમારા જેવો નાલાયક અને નામદ કોઈ નથી. હું તો એજ વાતને અનુમોદન આપું છું કે તમે તમારી જાતને જનુ ઉમખ્યાને સ્વાધીન કરવા કરતાં મૃત્યુને સ્વાધીન કરો. મરવાનું તો દરેક જણને છેજ પછી મૃત્યુના ભયથી થરથરવું એ નરી કાયરતા છે. તમે વીરની પેઠે જીવ્યા છો તો પછી વીરની પેઠે મૃત્યુને વરતા શા માટે સંકોચાઓ છો ? તમે કહો છો કે મહારા સાથીઓએ વિશ્વાસઘાત કરી મહને હતાશ કરી મુક્યો. એ એક એવી શિકાયત છે જે નેક અને મદ માણસના મુખે શોભતી નથી.”

“પરંતુ માતા ! મહને એ વાતનો ભય રહે છે કે હજ્જનજ મહને કલ કરી મહારા મૃત-દેહને સલીખ (ઢેસ) ઉપર લટકાવશે.”

એના ઉત્તરમાં, એ વીરપુત્રની વીર માતા કહે છે :—

“એટા ! જકરાને જુલ્લ કર્યા પછી તેને એ વાતની ક્યાં પર્વા હોય છે કે તેની ચામડી ઉતારવામાં આવશે યા નહિં ? લુટાયા પછી ચોરનો ભય શાનો ?”

માતાના કપાળનું ચુંચન લઈ હજરત અબ્દુલ્લાહ બોલ્યા :—

“માતા ! મહારી પણ એજ ઈચ્છા હતી. મહને જગતનો લોભ કે ભૂમ નથી, મહેં તો આ કાર્યનો આરંભ એટલા ખાતિરજ કર્યો

હતો કે અક્ષાહની પાખંદીનો છોચોક ભંગ થાય છે. માતા! જ્ય સુધી મહારા દેહમાં રક્તનું એક બિન્દુ પણ હશે ત્યાં સુધી હું હા માટે જન્મ્યો રહીશ. હું તો કેવળ તમારો અભિપ્રાય જ જાણુ માંગતો હતો અને તમે મહારા ઉત્સાહમાં એર પણ વધારો કર્યો છે માતા! મૃત્યુ મહારા મસ્તકે લમી રહ્યું છે અને હું આજ અવસ્થા સહીદ થઈશ. હવે મહારો વખત ભરાઈ ચુક્યો છે એટલે તમે મહા અસ્લાહને સ્વાધીન કરી દો. મહારા મરણ બાદ તમે ગમગીન થત નહિં... મહેં કદી કોઈ અયોગ્ય કૃત્ય કર્યું નથી, ન કોઈની સાથે વચન ભંગ કર્યો છે અને ન કદી મહેં કોઈના ઉપર ઝુલ્મ કર્યો છે કે કોઈ ઝાલિમનો સાથ આપ્યો છે. દુકમાં મહેં અસ્લાહની મરજ વિરૂધ્ધ એકે કૃત્ય કર્યું નથી. આપને સંતોષ થાય એટલા ખાતરજ હું આ કહી રહ્યો છું, અહંકાર ખાતર નહિં !”

“બેટા! મહેને ખાતરી છે કે અક્ષાહ તમને તમારા કૃત્યને બદલો આપશે. જાઓ, અસ્લાહ અકબરની ગર્જના કરતાં શત્રુએ ઉપર દુટી પડે.”

અંતિમ વિદાય આપતી વખતે હઝરત અસ્મા પુત્રને છાત સરસો ચાંપે છે. અચાનક આપના હાથને બખ્તરનો સ્પર્શ થાય છે વીર માતા એ નિહાળી વ્યાકુળ થઈ પ્રશ્ન કરે છે:—

“અબ્દુલ્લાહ! આ બખ્તર પહેરવાનું કોઈ પ્રયોજન?”

“માતા! કેવળ સંતોષ અને મઝબુતીના કારણેજ મહેં બખ્તર ધારણ કર્યું છે.”

“એને ઉતારી નાંખો, અને સાધારણ બસ્ત્ર પહેરી શત્રુએ સાથે લડો.”

ધુન્ને ઝુખયર તુર્તજ બખ્તરને ઉતારી ફેંકી દે છે. અને બન્ને બાંધે ચઢવી સાથીઓ સમીપ આવી બોલે છે:—

“બિરાદરો! બખ્તરદાર, તલ્વારનો ઝલુકાર તમને બયબીત બનાવી મૂકે નહિં. ઝખ્મની વેદના કરતાં ઉપચારની વેદના અધિક હોય છે. આંખોને તલ્વારોના ઝળકાટથી બચાવવા હેઠળ પાથરી દો. જે તમારો સામનો કરે ત્હેની સામે...તમારે મ્હારી શોધ કરવી નહિં, અને અગર તમને મ્હારી તલાશજ હોય તો હું તમે સર્વને મોખરે શત્રુઓ સાથે લડતો મળીશ.”

અને આપ શામીઓ પર ટૂટી પડે છે. હારોની હાર ચીરતા અને લાશોના ઢગ ખડકતા આપ શામીઓની પાછલી હાર સુધી જઈ પહોંચે છે. અને પુનઃ એજ પ્રમાણે શામના સૈન્ય સમુદ્રમાં તરતા મોખરે આવી પહોંચે છે. આપના અપ્રતિમ શૌર્ય આગળ શત્રુઓની હારના ચુરેચુરા થઈ જાય છે. હજ્જનજની હઝાર માયાઝીક છતાં ધુન્ને ઝુખયર સાથે કોઈ બાથ બીડતું નથી. આખાય સૈન્યમાં નાસભાગ શર થઈ જાય છે. પરિણામે હજ્જનજ પાયદળ સૈન્યને લઈ હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુખયરના ઝંડા ધારીને ઘેરી વળે છે. એ દ્રશ્ય નિહાળતાંજ અબ્દુલ્લાહ વાઘની પેઠે તે તરફ ધસી જઈ પોતાના અલમ બરદારને ઉગારી લઈ હજ્જનજને નસાડી મુકે છે.

બ્યારે કોઈ પણ મુકાબિલામાં થોભેલું જણાયું નહિં ત્યારે આપ મુકામે ઇબ્તહીમ આગળ જઈ એ રકબત નમાઝ અદા કરે છે. હજ્જનજ આ તકનો લાલ લઈ તુરત હુમલો કરે છે. આ હુમલામાં હઝરત અબ્દુલ્લાહનો અલમ બરદાર શહીદ થાય છે.

મસ્જિદે હરામના દરવાજા આગળ શામીઓ પડાવ પાથરી પડ્યા હતાં. મકકા મુઅજ્જાહની તાકાતથી કરી લેવામાં આવી હતી. હજ્જનજ અને તારિકે, અખ્તહ તરફ મરવહ સુબ્હાને ઘેરી લીધું હતું.

નમાઝથી ફારિગ થઈ હઝરત અબ્દુલ્લાહ પુનઃ વિકરેલા સિંહની પેઠે શત્રુ-દળ ઉપર દુટ્ટી પડે છે. તેમનું આખું શરીર ઝખ્મોથી ચુર થઈ ગયું હતું, લોહીના પુખ્વારા ઉડતા હતા છતાં આ અણુનમ લડવૈયો અણિશુદ્ધ ઝઝૂમી રહ્યો હતો. આપે બામે સફાની તરફ રૂખ કર્યું તુર્તજ શામીઓ જીવ લઈ નહાઠા...અચાનક કોહે સફા ઉપરથી એક માણસ તીર મારે છે જે આઝાદ આપના કપાળ ઉપર ચોંટી જાય છે. શૌર્યના પ્રતાપે ટકી રહેલું શરીર સહેજ લથડ્યું, પરંતુ પુનઃ સ્વસ્થ થઈ લડવા માંડ્યું. સવારથી લઈ બપોર લગી આપ અને આપના સાથીઓએ અપ્રતિમ શૌર્ય દાખવી શામીઓના હોશ ખાટા કરી દીધા; આવું દસ્ય ગ્રન્થ આકાશે કદી પણ નિહાળ્યું ન હતું.

x

x

x

અંતે એક એક કરી આપના પાંચે સાથી શહાદતનો અમૃત-જામ નોશ કરે છે અને ૭૩ નબવી દિજરીના જમાદિઉસ્સાની મહીનાના મંગળવારના દિવસે, જગતનો એ અજોડ લડવૈયો, અપ્રતિમ અને અવર્ણનીય પ્રકારનું શુરાતન દાખવી શહીદ થાય છે. “ઇન્ના લિલ્લાહે...”

શામી સૈન્યે એ મૃત સિંહનું મસ્તક કાપવામાં ઝરાય વાદ લગાડી નહિં. લાશને મુકામે હબ્બુ નામક સ્થળે લટકાવવામાં આવે છે અને મસ્તક અબ્દુલ મલિકની ઉપર મોકલવામાં આવે છે. અબ્દુલ મલિક હજમજના આ કૃત્યને વિક્કારી કાઢે છે અને પરિણામે કેટલાંક દિવસ પછી અસ્મા બિન્તે અબુબક્રને આપની લાશ દફનાવવાની પરવાનગી મળે છે.

[૪] ઝરયાળ: ઇન્દુલસનો એક કળાકાર

ઈતિહાસના પૃષ્ઠો ઉથલાવતાં કેટલીક વાર એવા માણસોના જીવન-વર્ણનો દૃષ્ટિ સમક્ષથી પસાર થાય છે જેઓ પોતાની કળામાં અપ્રતિમ અને પોતાના કર્તવ્યમાં અજોડ હતા. જતાં તેમને જમાનાએ એવા ભૂલાવી દીધા છે કે તેમની વાદમાં આંસુની ખંડણી આપનાર તો કોરે રહ્યું પણ કોઈ નામ લેનાર સિકકે રહ્યું નથી. એજ હસ્તીઓમાંથી તે સંગીત-આકાશનો આદ્ય હતો જે ધરાનમાંથી ઉદય પામી, બગદાદને જલક દેખાડી ઇન્દુલસ પર પ્રકાશ પાથરી ત્યાંજ અસ્ત થઈ ગયો.

ઇન્દુલસના સુસ્તાન અબ્દુર્રહમાન ત્રીજાના જમાનામાં ઝરયાળ, એક મશહૂર માણસ થઈ ગયો. તેનો જન્મ ધરાનમાં થયો અને તે ખલીફા હારુન રશીદના દરબારનાં મશહૂર મુશ્તી ખ્સકાક મુસિલીનો ચેલો બન્યો. યા એમ કહો તો ચાલે કે ખ્સકાક પાસે સંગીત-કળાની બાળાખડી શીખી તેણે તે કમાલ પચાદ કર્યો કે ઉસ્તાદની કીર્તિ અને ગર્વનું કારણ થઈ પડ્યો. અહિં સુધી કે ઉસ્તાદ શાર્ગિદને અદેખાઈની આંખથી જેવા લગ્યા.

ખ્સકાકની સાથે ઝરયાળ પણ હારુનની મહફિલોમાં લાગ લેતો. એની બુબ્બિ અને સ્મરણ શક્તિ શાનિઓમાં પ્રકાર પ્રકારની આશયો.

જન્માવતી હતી, અને દિર્ઘદષ્ટિવાળાઓને એનું ભવિષ્ય જ્ઞાનદાર દેખાતું હતું.

એક દિવસ ખત્રીદાની હુઝુરમાં સંગીતની મહફિલ જમી હતી. ભવભલા નિષ્ણાતો ત્યાં હાજિર હતા. જ્યારે ઝરયાબની વારી આવી ત્યારે બહકિસ્મતીએ તેણે તેજ રાગ ગાયો જે તહેનો હિસ્તાદ ગાય ચુક્યો હતો. મઝકુર રાગ એવી તો અદાથી ગાયો કે તે પોતાના હિસ્તાદ ઉપર નંજર લઇ ગયો. મહફિલ બરખાસ્ત થયા પછી બાદશાહે તહેને હુકમ સાંભળાવી દીધો કે યા તો તે બગદાદને હમેશ માટે ત્યાગી જાય અથવા મરવા માટે તૈયાર થઇ જાય. ઝરયાબે મૃત્યુ કરતાં દેશનિકાલને પસંદ કરી ઇન્દુલુસની રાહ લીધી.

આ સ્થળે અખ્દુર્દમાન ત્રીજો ગાદી ઉપર હતો. મુસ્લિમ બાદશાહોનું તખ્ત, એક સદીથી વધારે અરસાની હુકુમત પછી હવે તદ્દન ઠરી ઠામ થયું હતું. બગદાદની ખલ્લી તેમજ અદબી મંજલિસોની કીર્તિ અને હાડનના દરબારની જ્ઞાન શવકત સાંભળી સુલ્તાનના હિલમાં ઇન્દુલુસના પાટનગર કુર્દુબાને બગદાદ જેવું બનાવવાનો શવક ઉત્પન્ન થયો હતો. એટલે તેણે ઝરયાબનું સ્વાગત કરવામાં કોઇ પણ પ્રકારની કચાસ રાખી નહિ. રહેવા અને ખુરાક ઉપરાંત એક વઝીફા અને બીજા અધિકારો અર્પણ કર્યા. એ રીતે ઝરયાબ પોતાની કળાના પ્રતાપે કીર્તિ અને દ્રવ્ય ઉભયનો ધણી થયો, અને પોતાના દિવસો મુખ અને જ્ઞાન્તિમાં પસાર કરવા લાગ્યો.

કદદાન સુલ્તાન તહેની કળા અને કાબેલિયત ઉપર એટલો રીઝ થયો કે જ્યારે આ ઇરાની બુલ્બુલ ગાતું ત્યારે તે કલાકો સુધી બેસી શુપશુપ સાંભળ્યા કરતો. ઝરયાબનું જ્ઞાન વિશાળ હતું એટલે

તે વિવિધ વિષયો ઉપર કલાકો સુધી વિવેચન કરતો. તે ભૂતચાહોની કીર્તિકથાઓ, અદબી હિકમતો અને ઇસ્મી વાતો સાંભળાવી સુલ્તાનની મહફિલ ગર્મ રાખતો. તેને એક હજાર કરતાં વધુ નઝમો યાદ હતી અને તેમાંથી પ્રત્યેક નઝમને એક ખાસ સુરની સાથે ગાતો. તે કહેતો કે તેણે તમામ સુર હવાની હરફત અને તેના આકસ્મિક ધ્વનિ ઉપરથી શીખ્યા હતા. તેણે ચાર તારોની જગ્યાએ ઉદમાં (એક પ્રકારનું વાજિંત્ર) પાંચ તારો લગાડ્યા અને તેને વગાડવાની રીત, બીજા કળાધરોથી વિખુટા પ્રકારની હોવા ઉપરાંત એટલી બધી પ્રભાવશાળી હતી કે જે કોઈ સાંભળતું હોતે પછી અન્ય રાગોમાં લુપ્ત આવતો ન હતો.

જે માણસ તેની પાસે સંગીત વિદ્યા શીખવા માટે જતો હોતો તે એક વિચિત્ર અને નિરાળીજ રીતે કરતો, અને તેને પોતાની પાસે બેસાડી જેટલું ઝોર હોય તેટલા ઝોરથી ગાવાનું કહેતો. અગર કોઈની આવાજ ધીમી હોય તો તેની કમરની આસપાસ એક પટો બંધાવતો જેનાથી તેની આવાજ ખુલ્લું થઈ જતી. અગર તેની જુઝાનમાં કોઈ રકાવટ કે થરથરાટ જણાતી તો તેનોય ઇલાજ વિચિત્ર સાધનો દ્વારા કરતો. શાગિંદનું મુખ એટલું પ્હોળું કરાવે જેટલું તે પ્હોળું કરી શકે. તે પછી તે તેને શબ્દ “આહ” ઉચ્ચારવાનું કહેતો. અગર તે માણસ “આહ” શબ્દ ઝોરથી ઉચ્ચારી શકે તો તેને પોતાનો શાગિંદ બનાવતો, અને માની લેતો કે તેની ખામી દુર થઈ જશે. નહિં કરે તેને નકામો ગણી વિદાય કરતો.

ઝરયાજ બોલવા ચાલવા અને મહફિલોના રીત રિવાજથી ખુબ વાકિફ હતો. તેનાથી અધિક હસ્તા ચિહ્નરા અને સદ્વર્તણુંકવાળો, માણસ કોઈ ન હતો. તેના ગુણોએ, પ્રત્યેક માણસના દિલમાં તેની સુહૃદતનો શબ્દ પવન કરી દીધો હતો. પ્રત્યેક સંસ્કારી કુટુંબમાં

તેના નામ અને કાબિલિયતની ચર્ચા હતી. સમસ્ત ઇન્દુલુસમાં તે ખાન પાન, પેશાક અને રીતભાતની ફેશનેનો માર્ગદર્શક હતો. તેને નિહાળી લોકોએ પોતાના ખાસ કપાવવાની રીતમાં ફેરફાર કર્યો. ઇન્દુલુસમાં ધણા પ્રકારના ખાણા તેનાજ સોપેલાં હતાં અને એક પ્રકારની વાની ધણું સમય સુધી તેનાજ નામથી સંબોધાતી રહી. ખાતુના બદલે કાચના વાસણોમાં તેણેજ પ્રથમ શરબત પીવાની શુરૂઆત કરી, પછી સધળાઓએ તેનું અનુકરણ કરવા માંડ્યું. ચામડાના બિસ્તર પર સૂવા અને ચામડાની ચટાઈઓ પર ખાવાનો દાખલો તેણેજ પ્રથમ બેસાડ્યો. તે એ વાત ઉપર ધણુંજ વજન આપતો કે શિયાળાના ચરમ વસ્ત્રો પહેરતાં પહેરતાં એકદમ કિનાળાના બારીક વસ્ત્રો ધારણ કરવા એ ધણુંજ પુરું છે. બદલે વસ્ત્રોમાં ધીરે ધીરે ફેરફાર કરવો જોઈએ.

જે કાંઈ તે લોકો સમક્ષ રજુ કરતો તેને લોકો ઉપયોગી સમજી કાંઈ પણ પ્રકારના વાંધા વિના સ્વીકારી લેતા, અહિં સુધી કે બાદશાહ સુધ્ધાં તેનું અનુકરણ કરતો. કેહવાય છે કે અબ્દુર્રહમાન ત્રીજો પોતાના હુકુમત-કાળમાં ચાર માણસોના ઉત્તર હેઠળ રહ્યો. (૧) યહયા-જે તે ઝમાનાના મોટા મજહૂબી આલિમ હતા, (૨) મલેકા ઝયનબ, (૩) તેનો ગુલામ નસર અને (૪) ઝરયાબ. રાજકીય ઝઘડાઓમાં પડવાથી ઝરયાબ ઘણોજ પરતાવો હતો. એટલે તેણે પોતાની અસરને પાછળથી સામાજિક ચળવળો સુધીજ મર્યાદિત રાખી. એક ગર્વિયો અને એ વ્યક્તિત્વ! એક દરબારી આશ્રિત અને એટલી અગત્યતા! એક તરફ લિયાકત અને રસિકતા તથા બીજી તરફ કદ્રદાની અને કદ્ર-શનાસીના આ પ્રતાપ હતા.

[૫] સઈદ ઈબ્ને જુબયર

અબ્દુલમલિક બિન મર્વાનનો ખિલાફત-કાળ હતો. જુમ્હૂરનો કિવસ હતો. મક્કહનો વાલી મુસલિમા બિન અબ્દુલમલિક મિસ્ખર પર ઉભો રહી ખુલ્લો પડતો હતો. બરોબર એજ સમયે શામથી ખાલિદ બિન અબ્દુલ્લાહ અલકસરી, મુસલિમાની જગ્યાએ મક્કહનો વાલી મુકર્રર થઈ મસ્જિદમાં દાખલ થાય છે અને જ્યારે મુસલિમા ખુલ્લો ખતમ કરે છે ત્યારે ખાલિદ મિસ્ખર ઉપર ચઢી જાય છે અને ખિસામાંથી ખરીતો કાઢી તેની મ્હોર તોડી વાંચવા માંડે છે:—

“મિરિમસ્લાહ...અમીરલ મુઅમિનીન અબ્દુલ મલિક બિન મર્વાન તરફથી સમસ્ત મક્કહવાસીઓને જણુ થાય કે અમે ખાલિદ બિન અબ્દુલ્લાહને મક્કહનો ગવર્નર મુકર્રર કરી મોકલ્યો છે. તેની તાબેદારી કરવામાં આવે. નાફરમાન અને વિરોધીની સજા મૃત્યુ હશે અને જે માણસ સઈદ ઈબ્ને જુબયરને આસરો આપશે તેનું ખૂન હલાલ ગણવામાં આવશે.”

ખરીતો વાંચી રહ્યા પછી ખાલિદ લોકોને સંબોધી કહે છે—

“કસમ છે તે પાક જાતની જેના માટે આ મ્હોનો હજ્જ કરવામાં આવે છે. હું સઈદ બિન જુબયરને જે ઘરમાં નિહાળાશ તે ઘરના ઘણીને કતલ કરી તેનું ઘર બત્મીમુત કરી નાંખીશ. કેવળ

એટલેથીજ અટકીશ નહિં, બહે તેના પાડેશીઓનેય કતલ
તેમના ઘરો પર હળ ચલાવીશ. જાઓ, આજથી તમને ત્રણ દિવસ
મુદ્દલત આપું છું.

અને તે મિખર પરથી ઉતરી મુસલમાને શામ તરફ રવ
કરી દે છે :

x

x

x

એક માણસ ખાલિદ પાસે આવી સમઢ જે સ્થળે છુપ
હતા તે સ્થળની ખબર કરી દે છે. ખાલિદ તુર્કન પોતાના :
જનસુસને સમઢનો પત્તો મેળવવા રવાના કરે છે. જનસુસ સમઢ
આવી કહે છે.

“ મેને હુકમ આપવામાં આવ્યો છે કે હું તમને ગિરફ
કરી વાલી પાસે લઇ જાઉં...પણ, નકહુનિહાહ! મહારાની
હુકમ હરગિઝ થશે નહિં; જિહતર તો એજ છે કે આપ
સુરક્ષિત સ્થળે નહાસી છુટો. હુંય આપની ભેગો આવીશ.”

એ સાંજળી, અલ્લાહના તે પાક બન્દદ પ્રશ્ન કરે છે :

“ જાહ ! તમારે ખાલનચ્યાં છે ?”

“ છે તો ખરાં.”

“ પછી તે લોધા નાહકના તમારા કારણે મુસીબત
ગિરફતાર થશે.”

“ હું જમન અલ્લાહને સ્વાધીન કરું છું.”

“ એ કાંઈ પણ કાળે બની સકે એમ નથી. મહારા ખા
હું જીવનમાં મુસીબતમાં સપડાયતાં બેવા ઇચ્છતો નથી. મ
તમે ગિરફતાર કરી ખાલને સ્વાધીન કરી દે.”

અંતે લાચાર થઈ ગમ્મત હઝરત સહને કયદ કરી ખાલિદ પાસે લઈ ગય છે. ખાલિદ તેમને મુસ્કેટાટ ખાંધી હજમનન મિત્ર યુક્ત તરફ રવાના કરી દે છે. એક શામી, ખાલિદને સંબોધી કહે છે:

“આ પહેલાં હજમનને સંબંધને સૌધવા આકારા પાતાળ ચીક કયું” હતું; પરંતુ તે પોતાની સૌધમાં નિફળ નીવડ્યો હતો. તમેય અલ્લાહના ખાતિર અગર તેમને હરગુઝર કરી દેશો તો અવસ્ય તમને અલ્લાહની રજામંદી પ્રાપ્ત થયા વિના રહેશે નહિ.”

એ સાંભળી ખાલિદ જે કચાખા તરફ પીક કરીને બેઠો હતો-નફેટાઈની લદ ઓળંગી ઉતર આવે છે:

“અગર મહને દેખાય કે અમ્હુલ મલિક મિત્ર મર્વાનની ખુસ્તુદી બયતુલ્લાહને લખી પાડવામાં છે તો હું તેના ખાતિર એ ધરની એકે એક હંટ ઉખેડી નાંખતાં કરાય અચકાઉ નહિ.”
[નકેઝુમિલ્લાહ!]

x

x

x

હઝરત સહને હજમનની રખડ લાવવામાં આવે છે. હજમન આગે નિહાળી પ્રશ્ન કરે છે:—

“તારું નામ શું?”

“સહદ.”

“તારા પિતાનું નામ?”

“જુબયર.”

“મહિ. તું સહદ મિત્ર જુબયર નહિ પરંતુ સિદ્દી મિત્ર હસીર છે.”

“ મ્હારી માતા, મ્હારા અને મ્હારા પિતાના નામથી બપુખી વાલિદ છે. ”

“ તુ પોતે ચિકકી (બદબખ્ત) તો હતોજ કિન્તુ તારી માતાએ પણ તને શકાવત (બદબખ્તી)માં નાંખી દીધો. ”

“ ગયબ હાં, દેવળ ખુદાની ઝાત છે. ”

“ હું તને મૃત્યુને સ્વાધીન કરીશ. ”

“ પછી તો મ્હારી વાલિદએ મ્હારું નામ સાસુનું નાખ્યું છે કે હું સમદ થમશ અર્થાત, નેકબખ્ત. ”

“ હું તારા આ દેહને ધગધગતા અંગારાઓને હવાને કરીશ. ”

“ અગર મ્હને યકીન હોત કે આ કૃત્ય તારા હખિતવાનમાં છે તો હું તને મ્હારો ખુદા માની લેતે. ”

“ વારું, મુહમ્મદના સંબંધમાં તું શું કહે છે ? ”

“ નખીયે રિહમત અને સમસ્ત જગતને અનીતિના અંધકારમાંથી નીતિના પ્રકાશમાં લઇ જનાર સાચા માર્ગદર્શક. ”

“ ખલીફાઓ વિષે તારો શો અભિપ્રાય છે ? ”

“ હું કાંઇ તેમનો વકીલ નથી. સૌ પોત પોતાના કૃત્યના જવાબદાર છે. ”

“ તારે તેમના હકમાં ખુરં યા હાલું કેહવુંજ પારશે. ”

“ જે વાતોને હું જાણુતો નથી પછી તે વાતોને ચૂંચકમાં શો ચાર ? મ્હને પુછવું હોય તો મ્હારાજ સંબંધી પુછો. ”

“ પણ એમાંથી તું કોને ચાહે છે ? ”

“ પ્રત્યેકને પોત પોતાના મવકા ઉપર ખરતરી હક્કિલ છે. ”

“ તું તારી ઝમાને કહે કે અલી જમનમાં છે યા દોઝખમાં ? ”

“અમર હું જન્મતમાં ગયો હતો તો અમર પડતે કે ત્યાં કેમ
કાણુ છે; અમર દવજખમાં ગયો હતો તો ત્યાંના નિવામીઓની ખબર
પડતે. તું તે! મ્હને એવા સવાલો પુછી રહ્યો છે જેના ઉપ
અયખના આવરણ પથરાયલા છે.”

“ચર, કિયામતના દિવસે મ્હારું શું થશે?”

“હું તે દરજ્જા સુધી પહોંચી શક્યો નથી કે ખુદા મ્હ
અયખની વાતો દર્શાવે.”

“તારે સાચે સાચું કેહવુંજ પડશે.”

“હું જુઠ બોલી શકતો નથી.”

“એ અધી પંચાતને છોડી એ તો કહે તું હસતો કેમ નથી

“જન્મતમાં મ્હને હસાવનારી કાંઈ વસ્તુ દ્રષ્ટિએયર થઈ નથી
તે મખલૂક શી રીતે હસી શકે જે ખાકમાંથી બનેલી હોય આં
જેના સિરે નિત્ય આગમાં બડબડવાનો ભય ઝડપતો હોય; જે એ
ન એક દિવસે પોતાના કરેલાની સજા મેળવવાની ચિન્તામાં હોય આં
સવારથી ત્રણ સાંજ સુધી કાંઈને કાંઈ બલામાં મિરકતાર.”

“હું તો ખેટલરી હસું છું.”

“અત્લાહે પ્રકાર પ્રકારના માણસો ઉત્પન્ન કર્યા છે.”

“તે કાંઈ ખેલ તમાશા જોયા છે?”

“જેનાથી મ્હને કાંઈ લેવા દેવા નથી તે વસ્તુઓને જ
ઓળખતો નથી.”

હજ્જનજ શરખાઈ રખાખ (એક પ્રકારનું વાનિંગ) દર વિગે
વાનિંગોના ઉસ્તાદોને તેડાવી લખાડવાનો હુકમ કરે છે જેનો ખા

મને પડતાંજ હજરત સહદ રી પડે છે. હજમજ એ નિહાળી આશ્ચર્ય ચકિત થઈ પ્રશ્ન કરે છે:—

“કેમ, આ કંઈ રડવાનો મવો છે?”

“હજમજ ! આજ હું મહારા અંતઃકરણમાં એક મહાન વસ્તુની યાદ તાઝી કરી દીધી, જેના અવરે ન હું પેટ ભરી ખાતો ન પેટ ભરી પીતો, ન સારા વસ્ત્રો પહેરતો. એ મધળી વસ્તુઓ આવનાર મુશીબતનો લાસ કરાવનારી છે. આ જે કુંકવામાં આવે છે [શરણાઈ] તે ક્રિયામતમાં દિસાખના સાર હશે. અને આ તંબુરો તે વૃક્ષનું લાકડું છે જે હકથી પયદા થઈ નાશક વસ્તુમાં વપરાયું છે.

“હું તને કતલ કરનાર છું.”

“જે મહારા નસીબમાં હશે તે થશે.”

“હું તારા કરતાં અધીક અલ્લાહને ખારો છું.”

“જે કોઈ અલ્લાહની તરફ રજુઆ થાય છે તેને પેતાના મરતબા અને પંથની ખબર હોય છે.”

“મને કેમ મહારા પંથની ખબર ન હોય ? હું વકતના ઈમામ અને જમાઅતની સાથે છું. પણ તું વિખવાદ અને ફિત્નાની સાથે છે.”

“હું ન જમાઅતથી પદખાટ છું ન ફિત્નાથી રજામંદ પરંતુ અલ્લાહને હુકમ ભરી છે જેને કોઈ ટાળી સકતું નથી.”

“તને ખબર છે કે અમે લોકો અમીરસ મુઅમિનીન સાથે શી રીતે રહીએ છીએ ?

“ મહને શાની ખબર હોય ? ”

ઉત્તરમાં હજ્જનજના હુકમથી સરસામાન, મુસ્લમાન જવાહિરો અને ઉમદા વસ્ત્રોનો ઢગલો ત્યાં આગળ ખડકવામાં આવે છે, જેને નિહાળી સમૃદ્ધ ફરમાવે છે:—

“એ વસ્તુઓ સરસ તો છે પરંતુ તે એક રીતે.”

“ તે રીત કઈ ? ”

“ એનાથી તે દિવસની સુખ શાન્તિની સામગ્રી ખરીદવામાં આવે જેને કિયામતનો દિવસ કહે છે. તે દિવસે દૂધ પાનારી પોતાના બાળકને ભૂલી જશે, ગર્ભવંતિનો ગર્ભ પડી જશે, મિત્રો અને સ્નેહીઓ સાથ છોડી જશે. તે દિવસે તેજ વસ્તુ કામ આવશે જે આ વસ્તુઓ આપી ખુદાના માટે ખરીદવામાં આવશે.”

“ ઝરા જો તો ખરો કેવી સરસ વસ્તુઓ છે ? ”

“ તે એકઠી કરી છે એટલે એની ઉત્તમતાથી તુંજ પાકિફ હોઈ સકે. ”

“ એમાંથી તારે કંઈ જોઈ એ છે ? ”

“ નહિં, મહને તે વસ્તુઓની ખાહિશ નથી જે ખુદાની યાદ બૂલાવનારી હોય. ”

“ તારા ઉપર ફિટકાર હો. ”

“ ફિટકાર તેના ઉપર હોય જે જન્નતથી દુર અને દોઝખથી કરીય હોય. ”

હજ્જનજ જલ્લાદને સંબોધી કહે છે:

“ મહારી સામેથી એને લઈ જાઓ. અને એનું મસ્તક કાપી દો. ”

“હજરત ! મહારા આ ઇકરારનો ગવાહ રહેજો કે ‘લાઇલાહ ઇલ્હિલાહો...’ આ ગવાહી ત્યાં સુધી સુરક્ષિત રહે જ્યારે હું અંતે ‘તું’ પરલોકમાં રખખુલ આલમીનની હુઝૂરમાં હાજિર થઈશું.”;

અને હજરત સમદ ખડખડ હસી પડ્યા. એ નિહાળી હજરત અમમન થઈ પ્રશ્ન કરે છે:

“હસવાનું કાંઈ પ્રયોજન ?”

“મહને તારા સાહસ અને કૂરતા તેમજ અલ્લાહની ધીરજ અને સહનશીલતા ઉપર હસવું આવે છે.

“હું તે માણસને કલ કરવાનો હુકમ કરી રહ્યો છું જે જમાઅતનો સાથ છોડી વિખવાદીઓને જમ મળ્યો છે. “કાલિલાહો તઆલા બલા તફરક...”

અને પુનઃ જલાહન સંબોધી હજરત સમદની ગરહન ઉપાવી દેવાનો હુકમ કરે છે.

“મહને એ રકઅત નમાઝ પઢી લેવા દો.”

અને હજરત સમદ કિબ્લા તરફ મુખ કરી પઢે છે. “મુન્ની વજીહતો વજીહિય.....”

એનું મુખ ફેરવી નસારાના કિબ્લાની તરફ કરી દો. જેણે કુસંપની જડ ધાલી છે અને જેના પરિણામે લોકોમાં ફિરકા પડી ગયા છે.” એ સાંભળી હજરત સમદ ફરમાવે છે :

“જે દિશા તરફ રૂખ કરો તે તરફ અલ્લાહનું રૂખ છે, જે દિલોની દરમથી વાકિફ છે.” (કુઅનિ કરીમ.)

“ઇલાહી ! આ મૂલમથા એ છુટકારો ન મેળવી શકે; મહારા પૂનનો બહો એની પાસેથી કુશર લેવામાં આવે, અને મહારા પછી

મુહમ્મદની ઉમ્મતમાંથી કોઈનુંય ખુન એના હાથે થવા ન પામે.”

જસ્લાદ આપનું મસ્તક ઉડાવી દે છે. આખા દરબારમાં સનસનાટી પથરાઈ જાય છે.

હાંતલાસ સાક્ષી પુરે છે કે સમ્રાટ ખુને જુબયરની શહાદત પછી હજ્જતખતે અનિદ્રાનો રોમ લાગુ પડી ગયો. તેની આખી રક્ત પરેશાનીમાં પસાર થતી. તે વારંવાર ચોંકીને પુકારી ઉઠતો “સમ્રાટ ! મૃતને ચયનથી કેમ સુવા નથી દેતો ?”

અને પાંદર દિવસ પછી તે મરણને શરણ થાય છે.

[૬] જિયાદ બિન ઉમર્યા

અમીર મુઆવિયાની આજુ પ્રવર્તતી હતી. ચૌરી લુટફાટ અને પ્રકાર પ્રકારની અનીતિયોના ધામ સમું ધરાક, દિનપ્રતિદિન વધુ અને વધુ ખરાબ થતું જતું હતું. રોગચાળાની પેઠે પ્રસ્તુત ઉપદ્રવ ફેલાતો જતો હતો. નીતિનો સૂર્ય ક્યારનોય આથમી ચુક્યો હતો અને અનીતિનો અધકાર વધુ અને વધુ પ્રમાણમાં ગાદે ચતો જતો હતો. લુટફાટનું ઝોર એટલું તો વધી ગયું હતું કે રસ્તાઓ નિર્જન અને ઉજ્જડ થઈ ગયા હતા. લોકો લુટાવાના ડરે સમીસાંજના ઘરોમાં ભરાઈ બેસતા હતા. પ્રકાર પ્રકારની ફિલાઅંગેઝીઓના વંટોળ ધુમરીઓ ખાતો હતો અને ધરાક ધડીપણમાં હુબતારી નૌકાની જોમ ઝોલાં ખાતું હતું.

પરિણામે રોગી ધરાકના ઉપચારક તરીકે, અમીર મુઆવિયા, જિયાદ બિન ઉમર્યાની નિમજ્જક કરે છે. ધરાક પહોંચતાંજ જિયાદ બિન ઉમર્યા જામેઅ મસ્જિદમાં જાય છે અને લોકોને એકઠા કરી નીચે પ્રમાણે ખુલ્લો આપે છે :

“અગર કોઈ માનવી ધરાની નમાઝ બાદ ઘરમાંથી બહાર નીકળશે તો હું તેનું ધડ ગરદનથી વિખુદું પાઠી દઇશ. જેઓ અહિંઆ હાજિર છે તેઓ! તે લોકોને મારા આ હુકમની જાણ કરી દે જેઓ આ સ્થળે હાજિર નથી.”

ત્રણ દિવસ સુધી પ્રચુર હુકમની તમામ શહેરોમાં મુનાદી પીઠવામાં આવે છે.

x

x

x

એથી રાતનો સમય હતો. રાત્રિનો ત્રીજો પ્રકર પસાર થઈ ગયા બાદ જિયાદ શહેરની ગલીઓમાં ધુમવા લાગ્યા. અચાનક તેમને એક બકરીવાળો દેખાયો જે પોતાના બકરાંઓના ટોળા સહિત એક સ્થળે પડ્યો હતો.

જિયાદ તેની પાસે જાય છે અને પ્રશ્ન કરે છે:

“તું અહિંયા શું કરે છે?”

“હું આ નગરમાં આવ્યો હતો. પરંતુ કાંઈ એવી જગ્યા ન મળી જ્યાં હું મદારાં બકરાંઓ સહિત થેલી સડું પરિણામે, હું આ સ્થળે સહવાર સુધી પડી રહીશ અને આવતી કાલે મદારાં બકરાં વેચી ખુશી વાપસ આવ્યો જઈશ.”

એ સાંભળી જિયાદ કહે છે:

“ખુદાની કસમ! તારા કથનમાં અસત્યનો છારો સરખાય નથી. છતાં મહેને બચ રહે છે કે જો હું તને છોડી મુકીશ તો લોકોમાં મશહુર થઈ જશે કે જિયાદ જે કહે છે તે પ્રમાણે વર્તેલો નથી અને એથી મહારી વ્યવસ્થામાં ખલલ પડેલો લોકોના અંતરે માંથી મહારી ધાક જતી રહેશે...જન્નત તારા હકમાં અત્યુત્તમ છે.”

અને બકરીવાળાનું મરતક તલવારના એકજ ઝટકે ધડથી વિખુદ થાય છે.

લોકોની મલમલોટો પાર રહેતો નથી. તેઓના અંતરોમાં હવે એ વાત સારી પેઠે ધર કરી ગઈ કે જિયાદ જો કહે છે તેજ પ્રમાણે કર્યા વિના રહેતા નથી.

x

x

x

પ્રથમ રાત્રિની પેઠે બીજી રાતે પણ તે શહેરમાં બમણું કરવા નીકળી પડે છે. આ રાત્રે ત્રણસો માણસોના ધડ મસ્તકથી વિખુટા થાય છે, અને બધાના મસ્તક કિલ્લાના દ્વાર પર લટકાવી દેવામાં આવે છે.

હવે તો લોકોને સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ ગઈ કે રાત્રિના સમયે ઘરમાંથી બહાર નિકળવું એ હાથે કરી મવતને નેતરી લેવા બરોબર છે.

પુનઃ જુમ્મના દિવસે જિયાદ મિમ્મર ઉપર ઉભા થઈ ખુલ્લો પડે છે :—

“જાણ પણ માનવી રાત્રિના સમયે પોતાની દુકાનના દ્વાર બંધ કરે નહિં. નમાઝ વકતે ઉઘાડી દુકાને નમાઝ માટે મસ્જિદે ચાલ્યો જાય અને જો કોઈ માણસને ત્યાં ચોરી થશે તો તેનો જિમ્મેદાર હું છું. જો કોઈ તે મ્હારી કને આવી ચોરી થયેલી વસ્તુનો બદલો વસુલ કરી લે.”

દુકમનો અનાદર કરવાની કોઈએ હામ બીડી નહિં, અને એકેએક દુકાન રાત્રિ દિવસ ઉઘાડી રહેવા લાગી.

x

x

x

દિવસો વીતી જાય છે. એક દિવસ એક શરૂઆત જિયાદ કને આવી ફરિયાદ કરે છે :—

“ગઇ રાત્રે અહીં દુકાનમાંથી કોઈ હરામખોર ચારસો અશરશી ચોરી ગયો છે.”

એ સાંભળી જિયાદે પ્રશ્ન કર્યો:—

“તારી દુકાનેથી ચારસો અશરશીની ચોરી થઇ એ વાત તું કસમ ઉપર કહે છે?”

તે માણસ કસમ ખાય છે એટલે જિયાદ ખજાનામાંથી ચારસો અશરશી તેને ગણી આપે છે અને તેને આ ઘટનાની કોઈને બાંધ ન કરવા સખ્ત તાકીદ કરે છે.

પુનઃ જુમ્માના દિવસે માનવમેદની સમક્ષ જિયાદ મિસ્ખર પર ઉભો રહી ફરમાવે છે:—

“દુકાનો ઉઘાડી રહેવા દઇ નમાઝ પઢવા માટે તેમજ રાત્રિના સમયે પણ દુકાનો ઉઘાડી રહેવા કેવાનો મહેં હુકમ કર્યો હતો અને એ પ્રમાણે તમે વર્ત્યા પણ હતા, પરંતુ અત્યંત શરમાવનારી બિના છે કે ફલાણા શરફની દુકાનેથી ચારસો અશરશીની ચોરી થઈ છે. બહિર છે કે ચોરી કરનાર કાંઈ આકાશ ઉપરથી નથી આવ્યો, તેમ તે બહારનોય નથી. તે તમારામાંથીજ છે, અગર તમે તેને આરા હવાલે કરો તો શરફનો માલ તેને સ્વાધીન કરવામાં આવશે, અને અગર તમે લોકો તેને આરા સ્વાધીન નહિં કરશો તો ખુદાની કસમ ! હું એક પણ માણસને મસ્જિદમાંથી બહાર નિકળાવા દર્શિ નહિં, અને તુર્તજ સધળાને કતલ કરી નાખવાનો હુકમ કરીશ.

લોકોના ગલરાટનો પાર રહેયો નહિં. તેજ સમયે લોકોએ ચોરી કરનારને ગિરફતાર કરી જિયાદને સ્વાધીન કર્યો.

ચોર ચોરીનો ઇકરાર કરે છે અને ચારસો અશરણી જિયાદના
હવાલે કરે છે. જિયાદ તેજ સમયે ચોરને સૂળા પર લટકાવવાનો
હુકમ કરે છે.

x

x

x

પુનઃ એક દિવસ જિયાદ અમલદારોને પ્રશ્ન કરે છે :—

“અસરામાં કયો એવો મુહરો છે જેમાં અમન નથી અને
કાનૂનની અવગણના કરવામાં આવે છે?”

ઉત્તરમાં “બની અઝદ” નામક મુહરો દર્શાવવામાં આવે છે
જે સાંમળી જિયાદ તુર્તજ હુકમ કરે છે :—

“એક મુલ્યવાન રેશમી ધાન તે મુહરમાં નાખી દેવામાં આવે.”

બાણ દિવસ સુધી તે ધાન ‘બની અઝદ’ મુહરમાં પડી રહ્યું,
તેને ઉપાડી જવાની કોશિશમાં તાકત ન હતી.

અને આમ જિયાદ બાણ અથવા સમયમાં ઇરક ઉપર ચઢી
ગયલા અનીતિના કાટને અજવાળા નાખે છે.

[૭] ફેયાઝ ફઝલ

ખરામિકા ખાનદાનની તખાલી પછીની આ ઘટના છે. એક દિવસ ખત્રીફા હાફનરશીદ શિકારને ધરાદે પોતાના શિકારી રસાલા સહિત જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં ખરામિકાના ખંડેરો તેમની દષ્ટિએ પડ્યા. આવા કિસ્સા સ્થળોએ, લોકોની ટેવ છે કે કંઈ ન કંઈ ચાતરી મારે છે. અચાનક એક દીવાલ ઉપર નીચેના શિથરો લખેલા તેમની નજરે પડ્યા:—

“ અંબ ધર ! જંમાં વસનારાઓ સાથે કાળે મઝાક કર્યો. ”

જેવા રીતે તેમને વિખેરી ખરબાદ કર્યા કે પુનઃ એકત્ર ન થઈ સક્યા.

મહં એક વાર અહિંઆ જે લોકોને જોયા હતા, ઝમાં તેમની દ્વારા લોકોને ફાપદો-નુકસાન પહોંચાડતો હતો.

તને હવે જે કામ જુએ છે તે ચીજ પાડી ઉડે છે.

તે એક ચલ્યા ગયા જેમની છાંય હેઠળ જીવન વ્યતિત થતાં હતાં.

અને તે રહી ગયા જેમના જીવન બેહાયદા છે.

હાફનના દિલ પર આ અશઆરોએ ખુબ અસર કરી. તુર્તજ તેમણે અલામદ અસ્મકને—જેઓ સાથેજ હતા—રેડાવી મંગાવ્યા અને પુછ્યું:

“બરામિકા ખાનદાન વિષે પણ કંઈ જાણો છો ?”

અરમધએ હાથ જોડી કહ્યું:

“અમીરલ મુઅમિનીન ! જનની અમાન આપવામાં આવે તો કંઈક વર્ણવું.”

ખલીફા તરફથી અભય વચન મળ્યા પછી અરમધએ નજરે જોયેલી હકીકત કેહવાનો આરંભ કર્યો:

“અમીરલ મુઅમિનીન ! હું એક દિવસ ફઝલ ખિત મહયા સંગાથે શિકારે ગયો હતો. માર્ગમાં અમે એક સ્થળે પડાવ પાથરી પડ્યા હતા. અચાનક અમારા રસાલામાં છાંટ પર સ્વાર થયેલા એક બદુ આવી ચડ્યો. ફઝલ તેને જોતાજ મૂંઝે કહેવા લાગ્યો:—

“જોજો, આ બદુ મૂંઝેજ શોધતો આવ્યો છે.”

બદુ તંબુની હારો અને લશ્કરની ધુમધામ નિહાળી સમજાયો કે આ અમીરલ મુઅમિનીની ધ્વજણી છે. તે ત્યાંજ ઉતરી પડ્યો. પછી ફઝલની તરફ વધી બોલ્યો :

“અરસલામુ અલયક યા અમીરલ મુઅમિનીન વ રહમતુલ્લાહે વ બરકાતુહ !” ફઝલ લાગતોજ પુકારી કહેયો :

“ચુપ નાદાન ! આ શું બકે છે ?” તુર્તજ બદુએ ફરવા નોંધ્યું :

“અરસલામુ અલયકુમ અયુહલ અમીર !”

ફઝલે સલામનો ઉત્તર આપી તેને ખેસવાનો મુશ્કાતો ર્યો.

“તમે કયા કબીલામાંથી છો ?”

“હું કઝાઆ કબીલામાંથી છું.”

“છરાક અને તમારા વતન વચ્ચે કેટલો અંતર છે ?”

“લગભગ બે હજાર ચાર સો માઈલ.”

“ ત્યારે આવી મુશ્કેલ મુસાફરી ખેડી અને આવવાની એટલી બધી શી ઝુરર હતી ? ”

“ જનાબ ! મહેને અહિં આ લગી તે યુરુર્ગોની શુદ્ધત બેંચી લાવી છે જેમની ફ્રેયાઝી અને નેકનામીની દેશોમાં ધુમ મચેલી છે. ”

“ તેઓ કાણ છે ? ”

“ અરામિકા. ”

“ તમે ખરું કહો છો. પણ અરામિકા તો એક ખાનદાનનું નામ છે. તેમાં નાના મોટા ધણા માણસો છે. તમે તે ખાનદાનમાંથી કોને પસંદ કર્યો છે ? ”

“ મેં તેને પસંદ કર્યો છે જે સૌથી મોટો ફ્રેયાઝ છે. ”

“ તેનું નામ ? ”

“ તેનું નામ ફઝલ છે. તે યહયાનો પુત્ર અને ખાલિદના પૈત્ર થાય. ”

“ તમે સાચું કહો છો પણ તે અતિ મહાન અને પ્રતિભાવાળી વ્યક્તિ છે. જ્યારે તે આમ મજલિસમાં બેસે છે ત્યારે તેની સાથે વિદ્વાનો, સાહિત્યકારો, કવિઓ અને ભલભલા ફનના નિષ્ણાતોની ભીડ ભમેલી હોય છે. તમે કયા વર્ગમાંથી છો ? આલિમ છો ના અદીબ ? ”

“ જનાબ ! હું તો એક મામુલી માણસ છું. ન આલિમ છું, ન અદીબ. ”

“ ખરેખર ! આલિમ ફઝલ ન સહી, કોઈ સિફારશા પણ પણ લાવ્યા છે ? ”

“ નહિ. ”

“ પછી તો આશ્ચર્યની વાત છે કે કયા સીધો દ્વારા તમે ફઝલ જેવા મોટા માણસની મુલાકાત કરી શકશો. ”

“ હે અમીર ! ખુદાની કસમ મહારી કને કોઈ વસીલો નથી. અલબત્ત, તેની મદદમાં મહેં જે શિઅર લખ્યા છે તે તેની હુકુરમાં કહીશ. ઉમ્મીદ છે કે તેની ફ્રેયાજી મહેને મદદમ રાખશે નહિ. ”

“ વાર, મહેને સંભળાવો. અગર તે ઉચ્ચ પંકિતના હશે તો હું તમને ફઝલની મુલાકાતની સલાહ આપીશ અને અમર તે સાધારણ નીકળ્યા તો જે કાંઈ મહારાથી બની શકશે તે આપની નજર કરી આપને આજ રથજેથી પરત રવાના કરીશ. ”

“ વાર ત્યારે, આપની ઇચ્છા છે તો સાંભળો :—

તમે જોયું ? સખાવત હઝરત આદમના કમાનાથી ચાલી આવે છે. અહિં લગી કે તે ફઝલ પાસે પહોંચી.

કોઈ બાળકને અગર ભૂખ લાગે અને તેની માતા ફઝલનું નામ લે તો બાળકની ગિઝા થઈ જાય. ”

“ સુખદાનદલાહ ! સરસ શિઅરો છે, પરંતુ અગર કોઈએ એમ કહ્યું કે એ શિઅરો ફલાણુ શામરના છે અને તે ફઝલની મદદ કરી ઈન્આમ પણ ખાટી ચુકવે છે, ત્યારે શું કરશો ? ”

“ ત્યારે હું આ શિઅરો સંભળાવીશ :—

આદમે પ્રાણુ : ત્યાગતી વકતે તને વસીયત કરી હતી કે, મહારા બાળકોનો ખિયાલ રાખજે. તેં તેની વસીયતનું પાલન, કયું, અને આદમની અવલાદ ભુખમરાથી સુરક્ષિત રહી. ”

“ ખરેખર, ઉત્તમ પંકિતના અશઆર છે, પણ જે ફઝલ તમારી કસોટી લેવાના હેતુએ એમ કહે કે આ અશઆરો પણ તમે લોકો કનેથી સાંભળીને કહ્યા છે તો પછી શું કરશો ? એટલું

ધ્યાનમાં રાખજો કે તે દરબારનો મવકો હશે જ્યાં અસંખ્ય માનવીઓ સમક્ષ તમારે જવાબ આપવો પડશે.”

“અગર એમ બન્યું તો હું કાંઈ ખામેશ થોડાકજ રહેવાનો છું. હું તરતજ આ અસચ્ચારો પળીશ :—

અગર ભલાઈને કહેવામાં આવે કે ભલા પુરુષને પુકાર તો અત્યંત ઉચ્ચ સ્વરે તે પુકારશે : હે ફઝલ ! અગર તારી સખાવત રેતી ખર્ચવા લાગે તો તારી સખાવતના કારણે રેતી પણ ખાતમ થઈ જશે.”

“વાહ વાહ ! કેવા સરસ અસચ્ચાર છે, પરંતુ ટીકાકાર એના ઉપર ખજી ટીકા કરે તો પછી શું કહેશે ?”

“ત્યારે હું તુર્તજ ઉચ્ચારીશ :—

આદમી એ પ્રકારના હોય છે : મુશ્તાક અને ફયાઝ. મુશ્તાક તો હું છું અને ફયાઝ ફઝલ. પરંતુ એ તફાવત છે કે મહારા જેવા દુન્યામાં બીજાએ છે અને ફઝલ જેવા સખાવતમાં કોઈ નથી.”

ફઝલ એકદમ સમક્ષ જાય છે બહુ કાંઈ અપમાનકારક શબ્દો ન ઉચ્ચારી એમ એ ભયે તે તેને રોકી કહે છે :—

“ઉમ્મીદ તો નથી કે ફઝલ તમારી એવી આકરી કસોટી લે, પરંતુ તમારા બીજા શિખર સાંભળવાની મ્હને ઘણી તાલાવેલી લાગી છે. કૃપા કરીને તે મળે.”

“સાંભળો ત્યારે.”

“એક મંત્રામંત્ર કરનારીએ ફઝલની મલામત કરી ફયાઝીના વિષયમાં.”

તો મેં તેને કહ્યું કે મલામત, નદીને ખસુ કર્મ હાની પહેંચાડી
સકે છે ?

શું તું ફઝલને સખાવતથી રોકે છે ?

વાઘાનેય કોઇ વર્ષથી ચંભાવી સકે છે ?

ફઝલની અખિયસો પ્રત્યેક નગરમાં એવી રીતે છે, એવી રીતે
તે વાઘાનું કબજા પ્રદેશમાં વરસવું.

લોકો એમિરથી ફઝલ કને આપ્યા આવે છે.

જાણે તેમને ફઝલ કને 'સમેકદ' મળી જાય છે.

ફઝલ બહુના ઉપરોક્ત અસચ્ચાર સાંભળી આમેશ મ્મ મયો,
પરંતુ તે કેમે કરી પોતાનું હસવું મ ખાણી સકયો અખપ્રટ હસી
પાતાં તે બોલ્યો:—

“હે અરબ ! ખુદાની કસમ, ફઝલ બિન યાહયા 'મર્મ' હું જ
છું. તારે જે જોઇએ તે મ્હારી કનેથી માંગી લે.”

એ સાંભળી ગરીબ બહુ આજો બંધી ગયો તે દીન સ્વરે બોલ્યો:—

“ખુદાના માટે, સાચું કહો તમે મ્હારી મજાક તો નથી
કાવતા ?”

“નહિં. બોલ તારે જે કંઈ જોઇતું હોય તે વિના સંકોચે
કહી નાંખ.”

“મ્હને હસ હજાર હિરહમની જુરર પડી છે.”

“તારી માંગણી કુબૂલ રાખવામાં આવે છે.”

અને તુતજ ફઝલે હસ હજાર હિરહમ આપવાનો હુકમ કર્યો.
આટલી મોટી રકમ એક અખપ્રયા જંગલી બહુને આપી દેતો
નિદાણા ફઝલના કાતિબથી ન રહેવાયું; તે બેસી બેઠ્યો:—

“હુમ્મર ! આ કપ્પાળી નથી હુમ્મલ ખર્ચી છે. ચોરી તકડાવી તહિના અસઆરો સાંભળાવનાર એક બહુને આવડું મોટું મ આપવું મુનાસિબ નથી.” ફઝલ એ સાંભળી બોલ્યો:—

મહારા નઝદીક એ મન્આમનો હકદાર છે. તે એક લાંબો પ્રવાસ કેવળ મહારી આશા ઉપર આવ્યો અને હું તેને મહરમ રાખું પતી સદે એમ નથી.”

જ્યારે કાતિબે જોયું કે પોતાનું કશું કારમર થતું નથી ત્યારે એક ચાલ ચાલ્યો. તેણે ફઝલને કહ્યું:—

“હુમ્મર ! હું કમાનમાં તીર જોડી આપું છું આપ બહુ પર ન લગાવજો. અમર તે વારને બહુ કામ ઉમ્દા સિઆરની રોડા બેતો માલ વેતો છે. નહિંકર તેને થોડું વાણ આપી કરજો.”

ફઝલ તેનું કહેવું માન્ય રાખી દમ્છતો હતો કે બહુ પર નિશાન ન જોટલામાં બહુજો એકદમ એક સિઆર ઉચ્ચાર્યો:—

“તારી કમાન,, બુઝૂર્ગી, દુસ્મની અને સખાવતની કમાન છે. અને તારો તીર મઝઝતને તીર છે. તું તેનાથી મહારી મુફલિસી નિશાન લમાવ.

બહુનો ઉપરોક્ત સિઆર સાંભળી ફઝલ ખુશ ખુશ થઇ ગયો, તુર્તજ બહુને બીજા એક લાખ દિરહમ આપવાનો હુકમ કર્યો. મન્આમ પાછી વિદાય થયો. વિદાય થતી વકતે તેની આંખોમાંથી માર આંસુ વરસતાં હતાં. એ નિહાળી ફઝલે પુછ્યું:—

“હવે શા માટે રડે છે ? તું કામ ખાલિશ હજીય આકી છે ?”

બહુએ ઉત્તરમાં નાચેના શિષ્યો ઉચ્ચાર્યા:-

“હું એ માટે રહું છું કે તારા જેવા ફ્રેયાઝ માણસને મવત અમારી કંઈથી છિનવી લેશે ત્યારે અમ જેવા ગરીબો પર ફ્રેયાઝી કોણ વરસાવશે?”

મુસીબત તેને નથી કેહના કે માલ ગુમ થાય, ઘોડો ગા કોટ મરી જાય.”

મુસીબત તેનું નામ છે કે એક એવો શરીર માનવી ગુમ થાય જેના મરવાથી એક દુન્યા મરી જાય.”

જ્યારે અસ્મર્થ ખલીફા હાફેન રશીદને ઉપરોક્ત ક્ષતના સંભળાવી ચુક્યો ત્યારે ખલીફા ભીની આંખે બોલ્યો:-

“બરમિકા ખાનદાન એવુંજ ફ્રેયાઝ હતું એમાં કોઈ શક નથી. અફસોસ ! મ્હેં તેમને નાહક કતલ કરાવી નાખ્યા.”

[૮] અરબની મશહૂર મહિલા ઉમ્મુલ ખયર

ઉમ્મુલ ખયર એક હરીશ પોતાની વિદ્વતા, વાકચાતુર્ય અને શામરી માટે ખૂબજ પ્રખ્યાત છે.

અબ્દુલ્લાહ બિન હમર અલ્ગસાની રિવાયત કરે છે કે એક વાર મુઆવિયાએ કુફાના ગવર્નર પર લખ્યું કે : " ઉમ્મુલ ખયરને મહારી પાસે મોકલાવી દો, અને તેમના પ્રવાસ માટે સંપૂર્ણ સમ્પત્તાભર્યો બંદોબસ્ત કરો. એ વાતનું સ્મરણ રહે કે તમે તેની સાથે સરસ વર્તણૂંક દાખવશો. તો હું પણ તમારી સાથે સદ્વર્તન દાખવીશ. "

જ્યારે આ પત્ર કુફાના ગવર્નર પાસે પહોંચ્યો ત્યારે તે ઉમ્મુલ ખયર પાસે ગયો અને તે પત્ર તેમને વાંચી સંભળાવ્યો. ઉમ્મુલ ખયરે કહ્યું:—

" મહેને અમીરલ મુઅમિનીન પાસે જવામાં વાંધો નથી. અમીરલ મુઅમિનીન સાથે વાર્તાલાપ કરવા હું પોતેય ઉત્સુક છું. "

જ્યારે તેઓ રવાના થવા લાગ્યા ત્યારે ગવર્નરે રૂબરૂત આપતાં જણાવ્યું:—

“અમીરલ મુઅમિનીને મહારા પર લખ્યું છે કે અમર તમે ઉમ્મુલખયર પ્રત્યે સારું વર્તન દાખવશો તો હું પણ તમારા તરફ સહવર્તન દાખવીશ.” ઉમ્મુલખયરે ઉત્તરમાં કહ્યું.

“હું તમારા ખોટાં વખાણુ પણ કરીશ નહિ, અને ન તેના હું તમારા સંબંધી કાંઈ ખોટી ખીના દર્શાવીશ.”

ઉમ્મુલખયર માટે મુઆવિયાએ ખાસ પોતાની હરમસરામાં ઉતારા માટે બદોખસ્ત કરી આપ્યો. એથે દિવસે એક મોટો હરખાર ભરી તેમાં ઉમ્મુલખયરને તેણ્યાં ઉમ્મુલખયરે પ્રવેશ કરતાં કહ્યું:

“અસ્સલામો અલયકુમ યા અમીરલ મુઅમિનીન !”

મુઆવિયાએ સરિમત વદને ઉત્તર આપ્યો:

“વઅલયકુ મુસ્સલામ. ખુદાનો શુક્ર છે કે તમે મદને અમીરલ મુઅમિનીનના લકમથી સંબોધ્યા.”

“દરેક વસ્તુ સમય પર આધાર રાખે છે. સમય સમયને માન છે.”

“ખરેખર હવે કહો! મિઝાજ કેમ છે? પ્રવાસમાં તો કાંઈ વાતની નકલીક નહોતી પડી ને?”

“જ નહિ, ઘણાજ આનંદ અને આરામ વચ્ચે પ્રવાસ પૂણ થયો. અત્યારે હું એક કૃપાળુ બાદશાહની મુસન્નિજત મહફિલમ મેદી છું.”

“મહારી નેક નિયતીના કારણે હું તમો લોકો પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શક્યો.”

“હે અમીરલ મુઅમિનીન! ખુદા તમને મિથ્યાભિમાન અને તેના બદ અંજનમથી બચાવે.”

“જવા દો એ વાતને. વાર તમે અમાર બિન પારસના ખૂન વખતે શું કહ્યું હતું?”

અને તુર્તજ મુઆવિયાએ પોતાના દરબારીઓને સંબોધીને કહ્યું:
“તેમણે અમારેના ખૂન હિપર જે કવિતા રચી હતી તે
કામને યાદ છે ?”

એક દરબારીએ કહ્યું:—

“અને યાદ છે.” મુઆવિયાએ તેને તે બોલવાની પરવાનગી
આપી. દરબારી કહેવા લાગ્યો :

“અમીરલ મુઅમિનીન ! એ (હિમુલખવર) એક ભૂરા ઊંટ
પર જે મેટી ચાદરો ગોઠી બેઠા હતાં, અને એમના હાથમાં એક
ચામૂડ હતી. એમના કુલ્ક વિખરાયલાં હતાં, અને મસ્ત ઊંટની
પેઠે તેઓ પ્રેરતા હતાં—

“હે તોફાન ! ખુદાથી ડરો. ક્યામતનો પ્રલયકાળ મહા કંઠન
છે. ખુદાએ તમારી આગળ સત્ય પ્રગટ કર્યું”, અને તમને સાચો
માર્ગ દર્શાવ્યો. વિદ્યાને ગોમેર પાથરી, તમને અંધકારમાંથી કાઢ્યા.
ખુદા તમારા પર રહમ કરે. તમે ક્યાં જઈ રહ્યા છો ? શું તમે
અમીરલ મુઅમિનીન—અલી (રદી.)થી ભાગો છો ? યા શત્રુ મૈન્ય
નિહાળી ન્હાસો છો ? કે ખસ્લામથી ફરી મયા છો ?

શું તમે તથી સાંભળ્યું ? અલ્લાહ ફરમાવે છે. “નિહાદ કરનાર
અને સત્ય દરનારાઓને હું અજમાવીશ.” પણ તેમણે પોતાનું મુખ
આસમાન તરફ ડિંચુ કર્યું, અને કહેવા લાગ્યા:—

હે અલ્લાહ ! સત્ય ઉખસત થઈ ગયો. અને વિશ્વાસ નિર્બળ.
જગતની ત્રાલચ પથરાઈ ગઈ. હે ખુદા ! અંતરોની લગામ તારા
હાથમાં જે ખવાહી ! જે લોકોને તકવાના કલ્મા પર એકઠાં કર અને
તેમનાં દિલો દિદાયત, મુહબ્બત અને સત્ય પ્રત્યેના પ્રેમથી છલોછલ
કરી દે. લોકો ! ન્યાયી ઇમામ પાસે આવો. આ લોકોઓ બદરના

સુધ્ધના કીનાનું પરિણામ છે, અને જાહેલિયતના દ્વેષે લોકોને પશુઓ
 સમ બનાવી દીધા છે. તેઓ અજ્ઞ શસ્ત્રનો બદલો લેવા માંગે છે.
 હે મુહાજિર અને અન્સાર ! હિંમત, ધીરજ અને વીરતાપૂર્વક લડો.
 એ લોકો વચન ભંગ કરે છે. તમે એમને વચન પાલનનો બોધ પાઠ
 શીખવો. યા મઆશ્વરલ મુહાજિરીન વસ્થાનસાર ! હિંમત, ધીરજ
 અને વીરતાપૂર્વક શત્રુઓનો સામનો કરો. નહિતર શામવાસીઓ
 જ્યારે તમારા પર આક્રમણ કરશે ત્યારે તમે ગધેડાઓની જેમ
 વમર વિચારે નહાસભાગ કરશો, અને શામવાસીઓએ તો આખિરત
 દુન્યાના બદલામાં વેચી નાંખી છે, અને હિદાયતને ગુમરાહીના
 બદલામાં વેચી છે. તે દિવસ નજીક આવી રહ્યો છે કે શામવાસીઓ
 પશ્ચાત્તાપ કરતા મુઆશી મારે આવશે ત્યારે ન તો તેમને કોઈ પણ
 પ્રકારની મુઆશી આપવામાં આવશે કે ન તો તેમના પર કોઈ પણ
 પ્રકારની દયા પ્રદર્શિત કરવામાં આવશે. ખુદાની કસમ, જેઓ
 સત્વથી વેગળ થયા તેઓ ખરબાદીના અગ્નિકુંડમાં ભડભડયા વિના
 રહેવાના નથી. માદ રાખો, ખુદાના પરમ ભક્તો જગતને મિથ્યા
 લેખે છે અને આખિરતના જીવનને અમર જીવન તરીકે સ્વીકારે છે.
 લોકો ખુદાની તરફ દોડો. એ પ્રથમ કે શામવાસીઓ અધ્યાત્મના
 સત્યોને ખરબાદ કરે અને શયતાનની વાસી જડ ઘાલી ખેસે. ખુદા
 તમારું ભણું કરે. તમે ક્યાં નાસો છો ? શું તમે રસૂલે ખુદા (સ.)ના
 કાઠાભાઈથી દૂર ભાગો છો ? શું તમે રસૂલ (સ.) ના જમાઈથી
 નાસો છો ? શું તમે એવા માણસથી નહાસો છો જેની આદત રસૂલ
 (સ.) ની ટેવોને મળતી આવે છે ? અને જેને હુજુરે (સ.)
 “ખાખુદીન”નો લઘ્વ અર્પણ કર્યો, જેમના કારણે મુનાફિકોનો દ્વેષ
 પ્રગટ થયો. જેણે મુર્તિઓના ભાંગી ભૂકા કર્યા, અને જેણે આં

હજરત (સ.) સાથે ત્યારે નમાઝ અદા કરી જ્યારે તમામ લોકો મુશરિક હતા. એ માથુસે રસૂલ (સ.) ની તાબેદારી તે સમયે કરી જ્યારે તમામ લોકો આપ (સ.) ના કદા દુસ્મન હતા. એ માથુસ અહનિશ ખસ્લામના શત્રુઓ સાથે લડતો રહ્યો. ઉલ્લવાળાઓને એની તલવારે નષ્ટ કર્યા. છઠ્ઠાજવાળાઓના પગ એના સાહસ અને વીરતાના કારણે ઉખડી મચ્યા. ખયખરવસીઓ પર એનાજ કારણે વિજય પ્રાપ્ત થયે, અને શત્રુઓના કાવત્રાનો બેદ ઉઘાડો પડ્યો. આ લટનાઓના કારણેજ મુનાફિકોના અંતરોમાં દ્વેષ અને કીનાનો જવાગામૂખો ભજૂકી ઉઠ્યો છે, અને ઇમાનવાળાઓના અંતઃકરણ ઇમાનના નૂરથી ઝળહળી ઉઠ્યાં છે.

મહે' તો મહારેથી બન્યું તેવો બોધ તમને આપ્યો. હવે ખુદ તમારા પર રહમ કરે.

ઉપરોક્ત કથન સાંભળી મુઆવિયા કેહવા લાગ્યા:- " હમ્મુલ ખયર! આ કવિતા રચી તારો ઉદ્દેશ મહારે ખૂન કરાવવાનો હતો. ખરતે? અત્યારે અમર હું તને કતલ કરાવું તો મહારી માન્યતા મુજબ એમાં કસોય વાંધો નથી. "

" ખુદની કસમ! હું એને મહારા માટે સદ્કર્મ લેખું છું કે તારા કુર્મોના કારણે મહને એ પ્રાપ્ત થાય. "

મુઆવિયાએ એ સાંભળી કેાધથી થરથરતી આવાજે પુછ્યું :

" હે જકકી ચોરત! (હજરત) ઉસમાન (રદી.)ના સંબંધમાં તારો શો અભિપ્રાય છે ? "

" મહારો અભિપ્રાય ? જ્યારે લોકો એમનાથી પુશ હતા ત્યારે તેઓએ તેમને ખસીદા તરીકે મન્જૂર રાખ્યા, અને જ્યારે લોકો રોષે બરાયા ત્યારે તેમને કતલ કરી નાંખ્યા. "

“ હું ઉચ્ચમાન (રદી.) ના સંબંધમાં આવે. અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે છે ? ”

“ ખુદ લોખિના અંતઃકરણનો માલિક છે. હું (હજરત) ઉચ્ચમાન (રદી.)ની શાનમાં એક પક્ષ અપમાનજનક સમ્બંધ ઉચ્ચારવા નથી માંગતી. તેઓ રસુલુલ્લાહ (સ.)ને અત્યંત પ્રિય હતા. આખિરતમાં તેઓ ઉચ્ચ મરતબાવાળા લોકોમાંથી હશે. ”

“ અને ઝુબયર (રદી.) વિષે તમે શું કહો છો ? ”

“ તેઓ રસૂલે ખુદા (સ.) ના ફાઈનાઈ થાય છે. આં હજરત (સ.)ને તેઓ અત્યંત પ્રિય હતા. ઉપરાંત હુઝૂરે (સ.) તેમના માટે જન્મતી હોવાની ખચારત કરી હતી. આથી તમારે મદારે શું બેઠવવું હોય ? હે મુઆવિયા ! ખુદાના માટે એવા પ્રશ્નો પુછવવું માંડી ગયો. તમારે બીજા વિષય પર ચાત કરવી હોય તો બિલાશક હું તે માટે તૈયાર છું. ”

“ હું તમને મુઆફ કરું છું. ”

એ પછી મુઆવિયાએ તેમને ઇન્આમ આપવાનો હુકમ કર્યો અને સન્માનપૂર્વક તેમને કુશ વિદાય કર્યા.

[૯] ઈમામ રબીઆ

ઈમામ રબીઆ, હજરત ઇમામ મંધિક અને ખ્યાળ હસન ખસરીના ઉસ્તાદ થાય છે.

એમના પિતાનું નામ ફરૂખ હતું અને તેઓ બની ઉમધ્યાના સૈન્યમાં નવકરીએ હતા. સંજોગવશાત દમિસ્કના ખલીફાના હુકમનુસાર એક ઇસ્લામી સૈન્ય પુરાસાન રવાના કરવામાં આવ્યું. એમાં ફરૂખનેય પુરાસાન જવાનો હુકમ મળ્યો હતો. તેમણે પ્રવાસની તૈયારી કરી, પત્નીને ત્રીસ હજાર અશરશીઓ આપી અને પુરાસાન રવાના થયા. જ્યારે ફરૂખ પુરાસાન જતા હતા ત્યારે તેમના પત્ની જગલાં હતા.

ફરૂખના પુરાસાન જવા પછી તેમના પત્નીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો ને નામ રબીઆ રાખવામાં આવ્યું. ફરૂખ ઘણા કાળ લગી પુરાસાનમાં રહ્યા. જ્યારે સત્તાવીસ વરસ પાંદ ફરૂખ સપિસ આવ્યા ત્યારે એમના પુત્ર રબીઆ ઘણી એખતાએ પહોંચી ચુક્યા હતા. તેઓ તે કાળના ઇમામ એખાતા હતા અને નખ્ખી મસ્જિદમાં એસી જબ્હાવતા હતા. જ્યારે ફરૂખ પોતાને વતન મદીના પહોંચ્યા ત્યારે તેમના પોતાના હાથમાંના નેઝ્ક વતી તેમણે પોતાના કરનો ફરવાએ ખટખટાવ્યો.

“ દરવાઝો ઉઘાડો.”

એ સાંભળી હમામ રખીઆ બહાર આવ્યા અને પુછ્યું:—

“ તમે કોણ છો ? ”

હાર ઉઘડતાંજ ફરફે મકાનમાં પ્રવેશવા પ્રયત્ન કર્યો. રખીઆ પિતાને ક્યાંથી પિછાણે ? તેમને આમ બેઘડક ખેતાના ઘરમાં ઘુસતા નિહાળી તેઓએ પ્રશ્ન કર્યો :

“ તમે કોણ છો ? અને મ્હાર મકાનમાં આમ વિના પરવાનગીએ બેઘડક ઘુસવાનો તમને શું અધિકાર છે ? ”

એ સાંભળી ફરફતું મુખ સુસ્સાથી રાત્રું ચોળ થઈ ગયું. તેમણે કોપથી શરશરતા સાદે કહ્યું:—

“ ખુદાના દુસ્મન ! તું મ્હને રોકનાર કોણ ? તારું અલિંઆ શું કામ છે ? આ મકાન તો મ્હારી માલિકીનું છે. ”

હિલચ પિતા પુત્ર વચ્ચે થતો આ મોંઘાટ સાંભળી આંધરો પાડાસી ત્યાં ટોળે વળ્યા. હઝરત હમામ માલિકે બેસું કે ખેતાના ઉસ્તાદ રખીઆ સાથે કોઈ અજબશો જબડ કરી રહ્યો છે. તેમણે તુર્તજ ફરફને સંબોધી કહ્યું:—

“ અગર તમને આ જગ્યાએ પોત્તવાનીજ મંજૂર હોય તો આવો, તમારા માટે બીજા મકાનમાં જવરવા કરી આપું. ”

“ પણ જનાબ ! આ મકાન તો મ્હાર છે. ”

હમામ રખીઆની માતએ પતિની આજ્ઞા ઓળખી. તેઓ મોલી ઉઠ્યા:—

“ એમને આવવા દે. એઓ તો સ્પીજાન પિતા છે. ”

પછી શું હતું. આનંદાશ્ચર્યમાં પિતા પુત્ર અન્યોન્યને ભેટી પડ્યા. જ્યારે દિલનો જુસ્સો કંઈક નરમ પડ્યો ત્યારે પતિ પત્ની વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાર્તાલાપ થયો.

“શું આ મ્હારોજ પુત્ર છે?”

“જી હાં, એ આપનોજ ફરજાંદ છે.”

પ્રવાસનો થાક દુર થયો ત્યારે પુનઃ પતિએ પૂછ્યું:—

“મેં જે ત્રીસ હજાર અશરશી તમને આપી હતી તેનું શું કર્યું?”

“તે મ્હારી પાસે છે. એ માટે તમે નયિંત રહો.”

એટલામાં પળદાવવાનો સમય થયો. ઇમામ રખીઆ નખ્વી મસ્જિદમાં તસરીફ લઈ ગયા અને પળદાવવાના કામમાં મસ્જુલ થયા. એમને શાગિર્દો મેરીને બેઠા હતા. ઇમામ માલિક અને ખ્વાજા હસન અસરી જેવી અકિતઓ પણ મગબુદ હતી.

એટલામાં ફરજાં મસ્જિદે નખવીમાં નમાઝ પળદવા માટે આવ્યા તેમની દ્રષ્ટિ રખીઆ ઇલમની મસનદ પર બેઠા મંબીરવદને મુજબ આપી રહ્યા હતા તે ઉપર ઠરી. પુનઃ બમણા થઈ લોકોને પ્રશ્ન કર્યો:—

“આ ખુઝૂર્ગ કાણુ છે?” ઉત્તરમાં લોકોએ કહ્યું:

“એ તો તમારાજ ફરજાંદ છે.”

પછી શું હતું. પુત્રની એ શાન નિહાળી તેમને અવર્ણનીય હર્ષ થયો. થોડીક વાર એ અનુપમ દસ્યને જોયા પછી તેઓ હર્ષવેશમાં પુકારી ક્રિયા:—

“મ્હારા પુત્રને અજાહે બેસક મહાન મરતએ ઇન્નાયત કર્યો.”

“ હું હમણાં મંત્રિજનમાં નમાઝ પઢવા માટે ગયો હતો. ત્યાં રખીયા પાઠ પઢાવતા મહારી દ્રષ્ટિએ ગડયા. હજારો શાગિર્દો વચ્ચે તેમને ઘેરાયલા નિહાળી મહારા તો આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.”

ધરે આવી ફરિયાસ લાવવાના પત્ની આગળ પોલી ઉભા. એ સાંભળી પત્નીને ખુબજ સંતોષ થયો. તેમણે કહ્યું:

“ હવે કહો, તમને તમારા પુત્રની આ જ્ઞાન પસંદ છે કે ત્રીસ હજાર અક્ષરશીઓ ?”

“ ખુદની કસમ ! એ જ્ઞાન આગળ ત્રીસ હજાર અક્ષરશીઓની શી વીસાત ?”

તો સાંભળો ! મહેં તે અક્ષરશીઓ રખીયાની તાલિમ લાવવા ખર્ચા છે.

“ તો વસ્લાહ ! મહારા પૈસા એળે નથી ગયા.”

[૧૦] અબ્દુલ્લાહ બિન હુઝાફા

શામના ખ્રિસ્તીઓ અને અરબો વચ્ચે યુધ્ધના મંડાણ થયા ત્યારની આ વાત છે.

એક યુધ્ધમાં અબ્દુલ્લાહ બિન હુઝાફા સહિત એંસી સહાબાઓને ખ્રિસ્તીઓ ગિરફતાર કરે છે. હજરત અબ્દુલ્લાહની ગિરફતારીથી મુસલમાનોને ઘણોજ સહમો થાય છે. હજરત ઉમર એ વિષે હરકલને નીચે પ્રમાણે પત્ર લખે છે.

“ સર્વ તઅરીફ અને ખુબી તે જાત માટે છે જે પત્ની અને બાળકોના સંબંધથી પાક છે. આ પત્ર અલ્લાહના એક બન્દા તરફથી છે જેનો લકબ અમીરલ મુઅમિનીન છે. હે હરકલ ! આ મ્હારો પત્ર મળતાંજ તું સત્તર અબ્દુલ્લાહ બિન હુઝાફાને—જેને તેં ગિરફતાર કર્યા છે—છોડી મુક. અગર તું છોડશે તો તારા હકમાં બિહતર થશે, નહિંતર તું એક લશ્કર તારી તરફ રવાના કરીશ જેમાં એવા લોકો હશે જેઓ અલ્લાહની યાદ કરનારા હશે. જેઓ પ્રત્યેક સમયે ઘરમાં યા બાજારમાં, વ્યાપાર ખેડતા યા કોઈ પણ કર્તવ્યમાં અલ્લાહના સ્મરણમાં લીન હશે. ”

જ્યારે આ પત્ર હરકલને પહોંચે છે ત્યારે તે પોતાના દરબારમાં અબ્દુલ્લાહ સહિત એંસી સહાબાઓને તેડી મંગાવે છે. અને અબ્દુલ્લાહ અને તેની વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાર્તાલાપ થાય છે.

“ હે હુઝાફા ! તારે અરબી નખી યા અમીરલ મુખામનીન સાથે કાંઈ સગાઈ સંબંધ છે ? ”

“ કાંઈજ નહિં... કેવળ લાઈલાહુ...ના ”

“ અગર તું ઇસાઈ ધર્મ સ્વીકારે તો અમે કોઈ ખાનદાન કુટુંબની કુમારિકા સાથે તારા વિવાહ કરી ઉચ્ચ પદ્વી પણ ધનાયત કરીશું. ”

“ હું કદાપી મુહમ્મદના દીનનો ત્યાગ કરી સકું એમ નથી. ”

આ ઉત્તર સાંભળી હરકલ એક મહામુલ્ય જવાહિરાતનો હાર મંગાવે છે અને હઝરત અબ્દુલ્લાહને તે દેખાડી કહે છે:—

“ અગર તું ઇસાઈ મઝહબ કુબૂલ કરે તો આ હાર ઉપરાંત ખીજો સરસામાન અને અગણિત ગુલામો તારે સ્વાધિન કરવામાં આવશે. ”

“ હે બાદશાહ ! આ તો શું અગર તું તારી આખી સસ્તનત મ્હને આપી દે તોય હું ઇસ્લામને ત્યાગીશ નહિં. ”

અબ્દુલ્લાહને જગતની કોઈ પણ લાલચ વશ કરી સકે એમ નથી એવી જ્યારે હરકલને સંપૂર્ણ ખાત્રા થઈ ચુકી ત્યારે અતિ હતાશ થઈને તેણે કહ્યું:

“ અગર તેં ઇસાઈ ધર્મ સ્વીકાર્યો નહિં તો હું તને કતલ કરાવીશ. ” ઉત્તરમાં હઝરત અબ્દુલ્લાહ ફરમાવે છે:

“ હે હરકલ ! અગર તું મ્હારી બોટી બોટી બુદી કરી નાંખે તોય હું ઇસ્લામનો ત્યાગ કરીશ નહિં. ”

“ હીક ત્યારે, અગર તને ઇસાઈ ધર્મ સ્વીકારવામાં વાંધો છે તો હરકત નહિં; તું ફક્ત સલીમને સિજદો કર. હું તને અને તારા સાથીઓને મુક્ત કરી દઈશ. ”

“ હું ખુદાને છોડી સલીમને સિજદો કરું ? એ કોઈ પણ કાળે બનવાજોગ નથી. અલ્લાહ પોતે ફરમાવે છે : ન સિજદો કરો સૂરજને અને ન સિજદો કરો ચાંદને, બલકે સિજદો કરો તે અલ્લાહને જોણે ચાંદ અને સૂરજને પયદા કર્યા. ”

હરકલ આ ઉત્તર સાંભળી કહે છે :—

“ ત્યારે તું સલીમને સિજદો કરતો નથી તો કેવળ થોડીક શરાબ પી. શરાબ પીતાંની સાથેજ હું તને મુક્ત કરી દમશ. ”

“ હું શરાબથી અલ્લાહની પનાહ માંગું છું. ”

“ ત્યારે તો તને શરાબ પણ પીવી પડશે અને સુવરના ગોશ્ત પણ ખાવો પડશે. ”

અને હરકલ આપને કયદખાનાની એકાંત કોટડીમાં પુરી દે છે અને આપની સમક્ષ શરાબ અને સુવરના ગોશ્તના કમાળ મુકે છે ત્રણ દિવસ વિત્યા કેટે હરકલ પહરેગીરોને તેડી પુછે છે :—

“ તેણે આ વસ્તુઓમાંથી કાંઈ ખાધું હતું કે ? ”

“ ખાવાનું તો કોરે રહ્યું; તેણે એ વસ્તુઓ તરફ નજર સુધાં કરી નથી. ”

હરકલ પુનઃ અબ્દુલ્લાહને તેડી પુછે છે :—

“ બૂખ્યો હોવા છતાં તેં આ વસ્તુઓ શા માટે ચડાવું કરી નહિ. ”

“ કેવળ અલ્લાહના ખવડથી. ”

“ ત્રણ દિવસ પછી તારા મઝદબમાં આ વસ્તુઓ લલાલ થઈ નવ્ય છે. ”

“ એ ખરું, પરંતુ હું શી રીતે તેનો ઉપયોગ કરી સકું જેમાં એક કાફિરનો આનંદ સમાયલો હોય ?”

“ અગર તું મહારો ધર્મ કુબૂલ નહિ કરશે તો હું તને કડકડના તેલની કઢાઈમાં નાંખાવીશ.”

અને તુર્તજ હરકલ એક કઢાઈમાં તેલ ગરમ કરવાનો હુકમ કરે છે. તેલ ગરમ થઈ ગયા પછી એક ખાન મુસલમાન ક્યદીન તેડી તેને ઇસાઈ થવાનું કહે છે પરંતુ ઇસ્લામના તે સાચા શયદાઈએ જ્યારે એ વાતનો સાફ ઇન્કાર કર્યો ત્યારે ગુસ્સે થઈ હરકલ તેમને તેલની કઢાઈમાં નાંખાવી જાન લે છે. અને પુનઃ હઝરત અબ્દુલ્લાહને ઇસાઈ થઈ જવાનો આગ્રહ કરે છે પરંતુ આપ ઝરાય થડકયા વિના તેનો ઇન્કાર કરે છે. પરિણામે અત્યંત ગુસ્સે થઈ હરકલ આપને પણ તેલની કઢાઈમાં નાંખી દેવાનો હુકમ કરે છે.

હુકમ સાંભળતાંની સાથેજ હઝરત અબ્દુલ્લાહ રડી પડે છે અને અલ્લાહને પ્રાર્થા કહે છે:-

“ હે અલ્લાહ ! આ વર્તન જે તારી રાહમાં મહારી સાથે ચલાવવામાં આવે છે તે તારી જાત માટે ઘણેજ અલ્પ તુલકે છે. કવું સારું થતે અગર મહને મહારા પ્રત્યેક વાળ બદલ એક એક જીવ અર્પણ થતે. હું મહારા પ્રત્યેક જીવને તારી રાહમાં કુર્બાન કરી દેત.”

આ સાંભળી હરકલની અજબખીનો પાર રેડતો નથી. તે અબ્દુલ્લાહને સંબોધી કહે છે:-

“ હે અબ્દુલ્લાહ ! અગર તું ઇસાઈ થઈ જાય તો હું તને મહારો દેશ અને મહારી પુત્રી અર્પણ કરીશ.”

આપ અડગતાપૂર્વક એ લાલચને ડોકર મારે છે. જ્યારે હરકલ જુએ છે કે આપ કોઇ પણ રીતે પીગળતા નથી ત્યારે અંતે નિરાશ થઇને કહે છે: —

“ વાઈ ત્યારે, કેવળ મદારા મસ્તકને ચુંબન આપ, હું તને છોડી મુકીશ.”

“ નહિં, એ કોઇ પણ કાળે બની સકે એમ નથી.”

“ જો તું મદારા મસ્તકને ચુંબન આપશે તો હું તને અંત તારા બધા સાથીઓને છોડી મુકીશ.”

એ સાંભળી આપે કહ્યું:—

“ મદારા ચુંબન આપવાથી અગર મદારા એંસી મુસલમાન ભાઇઓ ક્યદમાંથી જુટી સકે છે તો મદને એ મંજૂર છે.”

અને હજરત અબ્દુલ્લાહ હરકલના કપાળને ચુંબન આપે છે. પરિણામે, હરકલ આપ અને આપના સમસ્ત સાથીઓને છોડી મુકે છે અને અમીરલ મુઅમિનીન હજરત ઉમર પર મદામૂલ્ય મોતીઓના દહિયો મોકલે છે.

[૧૧] સમદ ઈબ્ને આમિર

ઉમર શરક (રદી.)નો ખિલાફત કાળ હતો.

સમદ બિન આમિર બિન હઝીમ હિમ્સના ગવર્નર હતા. એક વાર હિમ્સના કેટલાક લોકોએ હઝરત ઉમર (રદી.) ની સેવામાં આવી શિકાયત કરી.

“યા અમીરલ મુઅમિનીન ! આપ સમદને પદબ્રષ્ટ કરો.”

ઉમર શરક એ સાંભળતાંજ અલ્લાહને પ્રાર્થે છે:—

“હે અલ્લાહ ! સમદ માટે ખડારા અંતરમાં જે રથાન છે તેમાં જરાય ઘટાંડા કરીશ નહિ.” અને પછી તે લોકોને સંબોધી ફર્માવે છે:

સમદમાં એવા તે શા દુર્ગુણ છે જેના કારણે તેને પદબ્રષ્ટ કરવો પડે ?” ઉત્તરમાં તેમણે કહ્યું:—

“તેમનામાં એક દુર્ગુણ એ છે કે જ્યાં સુધી ખૂબ દલાંડા ન ચઢે ત્યાં સુધી તેઓ ઘરની બહાર નીકળતા નથી. બીજો દુર્ગુણ એ છે કે રાત્રે કાંઈની વાત સાંભળતા નથી. અને પ્રત્યેક માસમાં એક દિવસ એવો આવે છે જે દિવસે તેઓ બિહકુલજ બહાર નીકળતા નથી.”

એ સાંભળી હઝરત શરક સમદને પોતાની સમક્ષ હાજિર થવા હુકમ કરે છે. જ્યારે સમદ હાજિર થાય છે ત્યારે પેલા ફર્યાદ લખ આવેલા લોકોને તેણે છે અને તેમને જે કાંઈ ફર્યાદ હોય તે પુનઃ

હજરત સખદની રૂબરૂમાં ડેહવા આજ્ઞા કરે છે, જ્યારે તેઓ પ્રથમ દુર્ગુણ રજુ કરે છે ત્યારે સખદ જવાબ આપે છે:—

“યા અમીરલ મુઅમિનીન! મહારા ધરવાળાઓ કને કોઈ નોકર ચાકર નથી. એટલે જ્યારે સવાર પડે છે ત્યારે પ્રથમ મહારે આટો ગુંદવો પડે છે અને જ્યારે થોડી વાર પછી તેના પર ખમીર ચઢે છે ત્યારે હું મહારા હાથે રોટી પકાવું છું અને પછી વુઝૂ કરી બહાર નીકળું છું.”

ખીજી શિકાયતના ઉત્તરમાં ફર્માવે છે:—

“હું એ વાતને પ્રગટ કરવાનું મુનાસિબ ધારતો ન હતો છતાં મારે ન છુટકે એનો ખુલાસો કરવો પડે છે. મહેં આખી રાત મહારા રૂબ માટે મુકર્રર કરી રાખી છે અને દિવસ આ લોકો માટે.”

જ્યારે ત્રીજી શિકાયત ખ્યાન કરવામાં આવે છે ત્યારે કહે છે:

“મહારી પાસે કોઈ નોકર નથી એટલે માસનો એક દિવસ હું વસ્ત્રો ધોવામાં પસાર કરું છું. વસ્ત્રો ધોવા અને તેને સુકવવા પાછળ મહારો આખો દિવસ ખર્ચાઈ જાય છે.”

એ સાંભળી હજરત ઉમર આનંદિત થઈ પુકારી બેઠે છે:—

“અલહમ્દુ લિલ્લાહ! મહારા અંતરમાં તમારા માટે જે માન અને સ્થાન હતું તેમાં એર પણ વધારો થયો છે. હે હિમ્સવાસીઓ! તમે તમારા હાકિમની તા’બેદારી કરો અને તેના હુકમોનું પાલન કરવામાં જરાય આનાકાની કરો નહિ.”

અને તુર્તજ આપ સખદને એક હજાર દીનારની થેલી અર્પણ કરે છે.

જ્યારે સમ્રાટ એક હજાર દીનારની થેલી લઈ પોતાની પત્ની પાસે આવે છે ત્યારે એ નિહાળી તબ્બા હર્ષાવેશમાં પુકારી બેઠે છે:—

અલ્લાહે અમને તમારી ખિદમતના પ્રયોજને માલામાલ કરી દીધા. હવે કોઈના ઓશિયાળા રેહવાની જુરર રેહશે નહિં. એ સાંભળી હજરત સમ્રાટ ક્રમાવે છે:—

“અગર તમને માન્ય હોય તો આ દીનાર આપણે તે લોકોને અર્પણ કરી દઈએ જેઓ આપણી પાસે આવે છે અને આપણા કરતાંય અધિક મુહતાજ છે.” એ સાંભળી આપના પત્ની બોલ્યાં:—

“એનાથી સરસ બીજું શું હોઈ સકે?”

અને તુર્તજ બધા દીનાર એક બરોસાપાત્ર માણસ માફત આપ ત્યાંના ગરીબો અને યતીમેને ઘરે પહોંચાડી દે છે. અને થોડાક દીનાર પોતાની પત્નીને આપે છે. અને પુનઃ આપ પ્રથમની માફક ઘરનું સંવર્ણ કામકાજ સ્વહસ્તેજ કરવા લાગે છે. એ નિહાળી આપના પત્ની ક્રમાવે છે:—

“તમે મહને જે દીનાર આપ્યા તે વડે એક ગુલામ ખરીદી તેની પાસે ઘરનું બધું કામકાજ કરાવો.”

ઉત્તરમાં અલ્લાહના તે નેક બન્દા ક્રમાવે છે:—

“એને તમારી પાસે સાચવી રાખો. કદાચ કોઈ માણસ એવો આવી ચડે જે આપણા કરતાંય અધિક મુહતાજ હોય!”

કારવાં સચિત્ર ગુજરાતી માસિક

* ગુજરાત અને મહાગુજરાતના જાણીતા હિંદુ-મુસ્લિમ લેખકોના સહકારથી કારવાં નિયમિત રીતે દર અગ્રેજ મહીનાની ૫મી તારીખે અચૂક બહાર પડે છે.

* કારવાંનાં કેટલાંક આકર્ષણો :

* બેકારની રેડીયો ટાક, વાણુજરાની પોદ, ત્રિમાસિક મેલફિલ તથા રાજદ્રારિ કાઢુનો એ એની ખાસ વિશિષ્ટતા છે.

* કારવાંના ઇતિહાસિક ક્ષેત્રે ખાસ અભ્યાસી દૃષ્ટિએ લખાશેલા હોય છે.

* કારવાંનો કાવ્ય વિભાગ સમૃદ્ધ હોય છે.

* કારવાં શિષ્ટ અને હૃષ્ટ સાહિત્ય પીરસે છે.

* ખાતરી માટે નમુનાનો આંક સાત આનાની ટીકીટ મોકલાવી મંગાવી લો.

તંત્રી:-વહુશી રહેરી, સહતંત્રી:-“બેકાર”

લવાજમ રા. ૪) અરમા રા. ૫) પરદેશ શિલ્પીગ ૮

લખો:-“વહુશી” સાહિત્ય કાર્યાલય,

કળુપીઠ-સુરત.

સુની મંદિર લખિકા :

મિત્ર દિગ્ગજ પુસ્તકાલય ત્રુત :

આં સુ ની ઈ મ્મા ર ત

[એક સુદર નવલકથા]

[હાથમાં લીધા પછી છોડવાનું મન ન થાય એવી આ સુદર અને દિલચસ્પ દાસ્તાન છે.]

મૂલ્ય : ૦-૮-૦ આના

પોસ્ટેજ : ૦-૨-૦ વધુ.

મળવાનું ઠેકાણું :

બજાર મે હક બાલ

કઠોર (વાયા : સાંચી)

હવે પછી પ્રગટ થશે

બજાર મે હક બાલ અંધમાળા :

પુસ્તક બાજુ.

જં ગે ચ ર મૂ ક

[ઈસ્લામના ઇતિહાસનો પાદમાર સુન્ધ-પ્રસંગ. સાઠ હજારના સૈન્ય સામે ઝઝુમતા સાઠ મરણિયા મુગ્હલોની જગતના ઇતિહાસમાં અગ્રેડ એવી અવલેખ સાહસ-કથા. છ થી સાત લાખ રૂબીઓ સામે પચ્ચીસથી ત્રીસ હજાર અરબ મુગ્હલો કેવી દૃઢતા અને હિમ્મતપૂર્વક ઝઝુમી તેમનો હૃદયરધાણ વાળે છે તેની રસીલી દાસ્તાન.]

